

**UCHWAŁA NR XVII/137/25
RADY GMINY GŁÓWCZYCE
z dnia 28 sierpnia 2025 r.**

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy
Główczyce na lata 2024 - 2027**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, poz. 1572, poz. 1907 i poz. 1940) oraz art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, i poz. 1907)

uchwala się, co następuje:

§ 1. Uchwala się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Główczyce na lata 2024-2027”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Główczyce.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Rady Gminy Główczyce

Michał Matkowski

*Załącznik nr 1 do Uchwały NR XVII/137/25
Rady Gminy Głównicyce
z dnia 28 sierpnia 2025 r.*

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GŁÓWCZYCE NA LATA 2024-2027

SPIS TREŚCI

<i>1. WSTĘP</i>	<i>3</i>
<i>2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>4</i>
<i>3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ</i>	<i>17</i>
<i>4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW</i>	<i>19</i>
<i>5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</i>	<i>23</i>
<i>6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY</i>	<i>45</i>
<i>7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT</i>	<i>75</i>
<i>8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>78</i>
<i>9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>83</i>
<i>10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>84</i>
<i>11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>84</i>
<i>12. MISJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>104</i>

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY GŁÓWCZYCE

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Głównyzyce na lata 2024 – 2027” jest ukierunkowanie polityki Samorządu, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych, do których należą:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”. Art. 86 stwierdza, że „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024, poz. 1292) z późn. zm.

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami.

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.).

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130 ze zm.).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt. 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2,

ust. 2 pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego o znaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt. 4 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 ze zm.).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt. 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych

obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno- budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie

tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1).

Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1–4, wykonywane:

- 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
 - 2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia
- przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze

województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 ze zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze,

historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art. 83a ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 344).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 70).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków

skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków

i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2018 r. poz. 574)
- instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6.2. ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu na którym znajduje się zabytek. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać

także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzi w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co

oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,

10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,

12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

- na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. W roku 2022 w całym kraju było 105 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów

z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz w decyzjach o warunkach zabudowy.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. w przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 roku. Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Będzie on realizowany poprzez cele strategiczne programu oraz zawarte w nich działania takie jak:

Cel: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cel: Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Cel: Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Cel: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Cel: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju

w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów. Droga do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur

przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;

- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 – 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet I tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także

- liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
 - zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
 - poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
 - zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO NA LATA 2021 – 2024

Wojewódzki program opieki nad zabytkami określa cel, priorytety i typy działań związanych z opieką nad zabytkami w województwie pomorskim. Program został przyjęty uchwałą nr 455/XXXVIII/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 listopada 2021 r. w sprawie przyjęcia Wojewódzkiego Programu Opieki Nad Zabytkami w Województwie Pomorskim na lata 2021-2024. Dokument stanowi kontynuację poprzednich perspektyw programowych, a jego głównym założeniem jest stworzenie odpowiednich warunków dla kreowania i realizowania zadań z zakresu ochrony zabytków na terenie województwa pomorskiego oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego, jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych regionu w zakresie jakości życia mieszkańców oraz wzrostu konkurencyjności gospodarki.

W treści Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami wyznaczono następujące priorytety i działania:

Priorytet I: Zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu.

Priorytet ten będzie realizowany poprzez następujące kierunki:

Ochrona dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości regionalnej

W ramach kierunku do realizacji wskazano następujące działania:

- Uwzględnianie zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapewniających ochronę zabytków (w tym archeologicznych) oraz wartościowych elementów krajobrazu kulturowego, a także dobrą kontynuację krajobrazową struktur osadniczych, w tym zapobieganie niekorzystnym zjawiskom suburbanizacji;
- Działania na rzecz ochrony wyróżniających się krajobrazowa obszarów¹ z charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej zabytkami;
- Działania wspierające konserwację, renowację i rewaloryzację:
 - obiektów charakterystycznych dla regionu - elementów dziedzictwa morskiego i rzecznoego, a także obiektów¹ architektury drewnianej i szkieletowej oraz modernistycznej,
 - obiektów sakralnych (kościół, klasztor, kaplice, kapliczki przydrożne, cmentarze, kalwarie itp.),
 - zespołów dworsko- i pałacowo-parkowych, a także parków, ogrodów i zieleni komponowanej;
- Ochrona i konserwacja:
 - - zabytków archeologicznych,
 - - zabytków ruchomych, w tym zbiorów muzealnych i archiwaliów;
- Działania na rzecz trwałego zachowania i użytkowania obiektów zabytkowych poprzez montaż urządzeń niezbędnych dla zapewnienia właściwych warunków przechowywania i eksponowania zabytków ruchomych i muzealiów¹, a także montaż specjalistycznych instalacji zabezpieczających przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą;
- Wspieranie działań na rzecz adaptacji obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. na cele kulturalne, edukacyjne, użyteczności publicznej);
- Oznakowywanie obiektów zabytkowych.

Opieka nad zabytkami

W ramach kierunku do realizacji wskazano następujące działania:

- Działania służące poprawie stanu zachowania zabytków, w tym konserwacja, renowacja i rewaloryzacja;

- Wykonywanie specjalistycznych opracowań badawczo-dokumentacyjnych zabytków oraz obszarów zabytkowych obejmujących:
 - - inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie,
 - - ekspertyzy techniczne i konserwatorskie,
 - - badania konserwatorskie, architektoniczne i archeologiczne,
 - - programy prac konserwatorskich i restauratorskich;
- Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż specjalistycznych instalacji i zabezpieczeń);
- Znakowanie i ewidencjonowanie zabytków.

Priorytet 2: Upowszechnianie i popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu.

Priorytet ten będzie realizowany poprzez następujące kierunki:

Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

W ramach kierunku do realizacji wskazano następujące działania:

- Promocja zabytków, w szczególności obejmująca charakterystyczne zabytki regionu: dziedzictwa morskiego i rzeczno, a także obiektów architektury drewnianej i szkieletowej oraz modernistycznej,
- Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa pomorskiego - w szczególności takich jak:
 - - konferencje, warsztaty, konkursy,
 - - publikacje książkowe i foldery;
- Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowania obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo;
- Współpraca z instytucjami kultury oraz jednostkami naukowymi w zakresie rozpoznania regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz wymiany informacji o jego zasobach;
- Digitalizacja i udostępnianie zasobów o dziedzictwie kulturowym regionu;
- Tworzenie i oznakowanie szlaków kulturowych.

Wspieranie działań na rzecz zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego

W ramach kierunku do realizacji wskazano następujące działania:

- Wspieranie działań dążących do pełnego rozpoznania i identyfikacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez współpracę ze specjalistycznymi instytucjami i ekspertami;
- Wspieranie przedsięwzięć dokumentacyjnych i wydawniczych zmierzających do popularyzacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- Wspieranie inicjatyw zmierzających do aplikacji o wpis na krajową listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego;
- Wspieranie lokalnych grup i organizacji w działaniach polegających na kultywowaniu tradycji i obyczajów, upamiętniających wydarzenia i postaci historią, tradycjami i rzemiosłem;
- Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o niematerialnym dziedzictwie kulturowym;
- Wspieranie działań związanych z organizacją konferencji, wystaw, przedstawień i festiwali prezentujących przejawy niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami w swojej treści uwzględnia zapisy Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami, a działania programowe na okres obowiązywania niniejszego dokumentu są zgodne z celami zawartymi w programie wojewódzkim.

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO DO ROKU 2030

Projekt Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030 został przyjęty na podstawie Uchwały nr 914/190/20 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 15 października 2020 roku. Strategia wojewódzka stwierdza, że region posiada duży potencjał do rozwoju usług czasu wolnego, w tym związanych z turystyką oraz ofertą sportową i kulturalną. Jego wykorzystanie wiąże się jednak z zapewnieniem różnorodnej oraz kompleksowej oferty, przyciągającej zarówno osoby spoza regionu, jak i mieszkańców. Realizacja strategii przebiegać będzie wg wyznaczonych celów strategicznych oraz zawartych w nich celach operacyjnych.

Z punktu widzenia niniejszego programu największe znaczenie ma cel operacyjny nr 3.3. „Turystyka i oferta czasu wolnego”, wskazując przy tym, że wysoka atrakcyjność turystyczna, unikatowe walory przyrodnicze i kulturowe, widoczna zmiana oczekiwań odwiedzających województwo - związana ze skutkami pandemii COVID-19 - oraz coraz większa świadomość zdrowotna i starzenie się społeczeństwa, składają się na główne przesłanki rozwoju oferty turystyki aktywnej (w szczególności rowerowej, wodnej, jeździeckiej), krajoznawczej, wypoczynkowej, prozdrowotnej, karawaningowej, kulinarnej, agroturystyki czy ekoturystyki, a także rekreacji.

Kluczowe znaczenie będzie miał również rozwój wysokiej jakości oferty turystycznej oraz czasu wolnego pozwalającej na wydłużenie sezonu turystycznego, np. poprzez rozwój turystyki uzdrowiskowej czy biznesowej.

Coraz większa presja turystyczna na środowisko naturalne oraz negatywne zjawisko „overtourismu”, skutkują potrzebą uwzględnienia w planowanych działaniach zasad racjonalnego gospodarowania przestrzenią oraz korzystnego oddziaływania na klimat i środowisko. Wciąż dostrzegalne deficyty w budowaniu sieciowych produktów turystycznych oraz niewystarczająca współpraca wszystkich interesariuszy, w tym jednostek samorządu terytorialnego i podmiotów branży turystycznej przy tworzeniu wspólnej oferty powodują konieczność wypracowania i wdrożenia nowoczesnych systemów współdziałania przy kształtowaniu oferty turystyki i czasu wolnego.

W ramach celu strategicznego pn. „Otwarta wspólnota regionalna” przewidziano do realizacji cel operacyjny nr 2.3 „Kapitał społeczny”. Wskazano przy tym, że kluczowym elementem procesu wzmacniania kapitału społecznego regionu jest jego potencjał kulturowy – budujący poczucie lokalnej, regionalnej, narodowej i europejskiej tożsamości. Widoczne są jednakże deficyty w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Ponadto, pomimo znacznej pozytywnej zmiany w ostatnich latach, instytucje kultury nadal w zbyt małym stopniu włączają się w działania na rzecz społeczności lokalnych, w szczególności w ramach partnerstw, np. z instytucjami edukacyjnymi czy pomocy społecznej. W związku z powyższym, niezbędne są działania służące podnoszeniu kompetencji kadr kultury w zakresie animacji społecznej na poziomie lokalnym.

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego określa podstawowe zasady polityki przestrzennej województwa. Preferowanym kierunkiem rozwoju struktury przestrzennej województwa jest **POLITYKA RÓWNOWAŻENIA ROZWOJU**, przejawiająca się kształtowaniem ośrodków, pasm i stref aktywności, warunkujących rozwój przedsiębiorczości i innowacji w miejscach, które są i będą wybierane przez mechanizmy gospodarki rynkowej oraz aktywne inicjowanie i wspomaganie przedsięwzięć samorządów lokalnych i podmiotów publicznych, przy jednoczesnym zachowaniu cech, zasobów i walorów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu warunkujących wysoką jakość życia i zdrowie mieszkańców.

Zgodnie z Planem w ramach systemu ochrony środowiska kulturowego ustanowiono następujące zadania polityki przestrzennej, polegające na:

1. Zachowaniu i eksponowaniu przestrzennych świadectw tradycji morskich kraju i województwa, najwartościowszych zespołów i obiektów środowiska kulturowego, wzmacniających wizerunek regionu jako integralnego elementu środowiska kulturowego Europy Bałtyckiej.
2. Zachowaniu różnorodności kulturowej województwa oraz zapewnieniu dostępności zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego jako atutu w rozwoju zrównoważonym i konkurencyjności przestrzeni województwa.

Zadania te powinny być realizowane poprzez:

- a) Ochronę różnorodności dziedzictwa kulturowego wykształconego w wyniku wielu procesów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
- b) Ochronę zachowanych zespołów obiektów zabytkowych o wyrazistej tożsamości – nawet jeśli poszczególne obiekty nie posiadają wybitnej wartości historycznej lub artystycznej.
- c) Wprowadzanie funkcji umożliwiających efektywne i racjonalne gospodarowanie obiektem zabytkowym.
- d) Unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np.: dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo.

- e) Stwarzanie przestrzennych warunków dla kontynuacji funkcji tożsamyh dla tradycji miejsca.
- f) Ekspozowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych i udostępnianie miejsc o wysokich walorach kulturowych.
- g) Komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy – uzupełnianie istniejących struktur o nowe elementy tworzące harmonijną całość.
- h) W gminnych dokumentach planistycznych należy:
 - zidentyfikować istniejące i potencjalne konflikty funkcjonalno-przestrzenne związane z ochroną walorów kulturowych;
 - zidentyfikować elementy charakterystyczne krajobrazu kulturowego oraz określić zasady ich ochrony (np.: wskazanie wytycznych dotyczących zgodnych z tożsamością miejscowości zasad: posadowienia obiektów na działce, formy obiektu, detalu architektonicznego);
 - określić elementy charakterystyczne w przypadku dóbr kultury współczesnej, które winny zostać zachowane

Jako kierunki zagospodarowania przestrzennego wskazano między innymi:

- 1) Ochronę i odnowę charakterystycznych zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, m.in.: układów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków wsi pomorskiej, dziedzictwa morskiego i rzecznoego, dziedzictwa budownictwa ceglanego (przede wszystkim najstarsze kościoły i założenia klasztorne, zamki krzyżackie) i drewnianego (przede wszystkim dziedzictwo kulturowe Ziemi Słupskiej, Żuław, Powiśla, Kaszub i Kociewia), obiektów dziedzictwa obronnoego i techniki (w tym systemów hydrotechnicznych), kultury materialnej portów morskich i rzecznych oraz wsi rybackich, materialnych relikwów dziedzictwa solidarnościowego, zespołów rezydencjalnych, zespołów zieleni urządzonej, wybitnych dóbr kultury współczesnej.

- 2) Uwzględnianie w dokumentach strategicznych i planistycznych stref koncentracji elementów dziedzictwa kulturowego wymagających szczególnej ochrony wartości kulturowych i krajobrazowych.

W rozdziale poświęconym systemowi ochrony walorów krajobrazu omówione zostały następujące zasady zagospodarowania przestrzennego:

- a) W strefach krajobrazu harmonijnego (ziemia puckska, bytowska, kartuska, słowińska, dolina dolnej Wisły, Żuławy Wiślane, Równina Charzykowska oraz parki krajobrazowe, parki narodowe) zachowanie i uczytelnianie istniejących wartości estetyczno-widokowych związanych z rzeźbą terenu oraz jego naturalnym i kulturowym pokryciem.
- b) W sferze krajobrazu dysharmonijnego i zdegradowanego (aglomeracja Trójmiasta, obszary podmiejskie ośrodków regionalnych, główne ciągi komunikacyjne) – przywraca nierównowagi przyrodniczej, zwiększanie bioróżnorodności, porządkowanie i odtwarzanie zasobów kulturowych, usuwanie lub maskowanie zielenią elementów obniżających walory estetyczno-widokowe.
- c) Ograniczanie zainwestowania na terenach leśno-rolnych (szczególnie o wysokich wartościach kulturowych i estetycznych) przez wyznaczanie w dokumentach planistycznych gmin obszarów wyłączonych spod zabudowy i jej ograniczanie oraz wskazywanie linii zabudowy oddzielającej obszar zabudowany od obszarów rolnych lub zagrodowej zabudowy rozproszonej.
- d) Eliminacja i przeciwdziałanie powstawaniu zabudowy o cechach dysharmonijnych strefach wglądów na tereny o wysokich walorach krajobrazowych.
- e) Ekspozowanie i odtwarzanie dominant architektonicznych (np. baszty, wieże zamków, kościołów czy ratuszy).
- f) Preferowanie i kontynuacja dobrej praktyki w zagospodarowania przestrzeni (układów ruralistycznych, niw siedliskowych etc.) i sposobie użytkowania obszarów o wyraźnych walorach przyrodniczo-kulturowych i krajobrazowych.
- g) Ochrona przestrzeni o specyficznych i unikatowych walorach krajobrazowych.

- h) Ograniczanie wprowadzania obcych krajobrazowo elementów i form zagospodarowania antropogenicznego oraz dewastowania elementów przyrodniczych i architektonicznych krajobrazu – ochrona tożsamości wszystkich typów krajobrazu.
- i) Kształtowanie i podnoszenie walorów krajobrazowych oraz ich lepsze udostępnienie, jako elementu jakości życia i atrakcyjności turystycznej województwa.
- j) Opracowywanie studiów krajobrazowych przy realizacji inwestycji wielkopowierzchniowych, wysokościowych lub liniowych w dominujący sposób oddziałujących na przestrzeń.
- k) Zachowanie charakterystycznych cech naturalnych krajobrazów nadmorskich i naturalnych procesów ich kształtowania, ekspozycji widokowej.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY GŁÓWCZYCE

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Główny przyjęte Uchwałą Rady Gminy w Głównych Nr 93/R/2012 z dn. 23 stycznia 2012 roku określa podstawowe zasady korzystania, użytkowania i zagospodarowania terenów w aspekcie ochrony krajobrazu kulturowego. Ochronę zabytków obiektów architektury i budownictwa określono poprzez ustalenie działań kierunkowych dotyczących możliwości ich funkcjonowania i ochrony.

Cele polityki przestrzennej w zakresie kształtowania i ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Główny przedstawiają się następująco:

- 1) zachowanie, należyte utrzymanie oraz racjonalne wykorzystanie wartości dziedzictwa kulturowego decydującego o tożsamości gminy, przede wszystkim zabytków;
- 2) zachowanie różnorodności kulturowego krajobrazu gminy;

3) ochrona i zachowanie najstarszego dziedzictwa terenu gminy, tj. archeologicznego dziedzictwa kulturowego.

Ochrona zabytków na obszarze gminy Głównicyce polegać będzie w szczególności na podejmowaniu działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 5) uwzględnianie zabytków i zadań ochronnych z nimi związanych w planach miejscowych i decyzjach lokalizacyjnych i środowiskowych.

Zadaniem Gminy jest sporządzenie i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, w której, zgodnie z wymogami ustawowymi, powinny być ujęte zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Zabytki nieruchome na obszarze gminy są i będą chronione w formie:

- 1) wpisu do rejestru zabytków;
- 2) odpowiednich ustaleń ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

W gminie Głównicyce, ze względu na występowanie obszarów o wyjątkowych wartościach krajobrazu kulturowego, o zachowanej historycznej strukturze przestrzeni, z występowaniem zabytków nieruchomych charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, istnieje możliwość utworzenia parków kulturowych, w tym, jak wskazano w planie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego w rejonie Szczypkowic, Wolini. Park kulturowy może utworzyć rada

gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. W przypadku utworzenia parku kulturowego, wójt gminy w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku, ponadto dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Ochrona archeologicznego dziedzictwa kulturowego

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków (Strefa W pełnej ochrony archeologiczno – konserwatorskiej)

Na obszarze gminy znajdują się stanowiska wpisane do rejestru zabytków. Kierunki ochrony i opieki nad stanowiskami:

- 1) zachowanie i właściwe utrzymanie,
- 2) uczytelnienie i ekspozycja w krajobrazie gminy,
- 3) uwzględnianie obiektów, jako najbardziej wartościowych elementów gminnego dziedzictwa archeologicznego, w strukturze funkcjonalnej gminy.

Zasady polityki przestrzennej dotyczące tych stanowisk przedstawiają się następująco:

- 1) na obszarze stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz w ich bezpośrednim otoczeniu wyklucza się działalność inwestycyjną, zwłaszcza związaną z pracami ziemnymi, parcelacją terenu bądź przekształcaniem krajobrazu;
- 2) wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić tylko za zezwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Kierunki ochrony i opieki nad stanowiskami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków:

- 1) ustalanie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej lub obejmowanie ochroną poprzez utworzenie parku kulturowego;

- 2) uczytelnienie i ekspozycja w krajobrazie stanowisk posiadających własną formę krajobrazową;
- 3) uwzględnianie obiektów objętych strefą W.I oraz W.II, jako wartościowych elementów gminnego dziedzictwa archeologicznego, w strukturze funkcjonalnej gminy.

Zasady polityki przestrzennej

Strefa W.I pełnej ochrony archeologiczno – konserwatorskiej

- 1) wykluczenie lokalizacji wszelkich inwestycji na terenach stanowisk o własnej formie krajobrazowej (grodziska i cmentarzyska kurhanowe) i na obszarach bezpośrednio do nich przylegających;
- 2) wymóg uzgodnienia wszystkich planów i projektów dotyczących terenów wyznaczonych stref ochrony archeologicznej z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- 3) dopuszczenie działalności inwestycyjnej tylko w uzasadnionych przypadkach, po przeprowadzeniu na powierzchni stanowiska archeologicznych badań ratowniczych, za zezwoleniem i w zakresie określonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Archeologiczne badania ratownicze wyprzedzające prace inwestycyjne należy wykonać przed zmianą funkcji terenu, podziałem terenu na działki, lokalizacją zabudowy, wykonaniem prac melioracyjnych, budową systemów infrastruktury technicznej i dróg, zalesieniem itd.

Strefa W.II częściowej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej

- 1) wymóg przeprowadzenia badań ratowniczych na obszarach płaskich stanowisk archeologicznych, wyprzedzających proces zainwestowania terenu związany z pracami ziemnymi, w trakcie których może dojść do naruszenia oraz zniszczenia warstw i obiektów archeologicznych zalegających pod powierzchnią ziemi - zakres prac ratowniczych zgodnie z pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków. Po zakończeniu badań archeologicznych teren może być trwale zainwestowany;
- 2) wykluczenie zainwestowania terenu na obszarach cmentarzysk płaskich (kultury pomorskiej, łużyckiej, oksywsko – wielbarskiej) przed przeprowadzeniem

archeologicznych badań ratowniczych, wyprzedzających prace ziemne inwestycyjne w zasięgu lokalizacji cmentarzysk;

3) wymóg uzgodnienia wszystkich planów i projektów dotyczących terenów wyznaczonych stref ochrony archeologicznej z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Strefa W.III ograniczonej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej:

1) wymóg przeprowadzenia na obszarach stanowisk archeologicznych badań interwencyjnych o charakterze nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi, realizowanego w trakcie procesu inwestycyjnego, w zakresie określonym pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków;

2) po rozpoznaniu wartości kulturowych stanowiska na podstawie wyników archeologicznych badań interwencyjnych, w szczególnych przypadkach, może być niezbędne przeprowadzenie archeologicznych badań ratowniczych, w zakresie określonym pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków. Po zakończeniu badań archeologicznych teren będzie mógł być trwale zainwestowany;

3) wymóg uzgodnienia wszystkich planów i projektów dotyczących terenów wyznaczonych stref ochrony archeologicznej z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ochrona dziedzictwa kulturowego /poza archeologią/

Na obszarze gminy ochrona walorów i cennych elementów środowiska kulturowego (poza archeologią), powinna następować poprzez:

1) utrzymanie harmonii przestrzennej wsi, w szczególności o dużych walorach krajobrazu kulturowego (dotyczy takich miejscowości, jak Cecenowo, Główny, Górzyno, Podole Wielkie, Równo, Skórzyno, Stowięcino, Szczypkowice, Wielka Wieś, Wolinia, Wykosowo, Żoruchowo, Żelkowo);

2) zachowanie, odrestaurowanie zespołów dworsko-i pałacowo-parkowych, w tym w rejestrze zabytków;

- 3) zachowanie, uporządkowanie, uczynienie historycznych cmentarzy, często z dobrze zachowanym drzewostanem i starodrzewem;
- 4) nawiązanie istniejących regionalnych i miejscowych wzorów stylistycznych w nowoprojektowanych obiektach (w szczególności w zakresie detalu architektonicznego), utrzymanie tradycyjnych proporcji i gabarytów zabudowy, stosowanie tradycyjnych miejscowych materiałów budowlanych i wykończeniowych;
- 5) ochrona cennych układów urbanistycznych wsi, poprzez odpowiednie ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (dotyczy w szczególności Cecenowa, Poblócia, Izbicy, Gaci, Wolini);
- 6) zachowanie, odrestaurowanie kościołów, pielęgnacja, ich otoczenia (w tym cmentarzy przykościelnych), uwzględnianie kościołów jako ważnego elementu organizacji przestrzeni wsi;
- 7) obejmowanie rejestrem, ewidencją, cennych pod względem kulturowym układów urbanistycznych, zespołów budowlanych oraz dzieł architektury i budownictwa, założeń parkowych i cmentarzy;
- 8) racjonalne wykorzystanie, w tym turystyczne, edukacyjne obiektów o walorach historycznych.

We wsiach, gdzie zachowane zostały elementy historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej o wartości kulturowej ochrona przestrzeni kulturowej może odbywać się przez:

- 1) zachowanie rozplanowania zespołu przestrzennego, rewaloryzacja zdegradowanych elementów z dostosowaniem elementów nowych do historycznej kompozycji zespołu zabudowy;
- 2) zachowanie układu drożnego z bocznymi, w tym brukowanymi drogami;
- 3) ochronę historycznej zasady podziałów parcelacyjnych;
- 4) utrzymanie istniejącej zabudowy o wartości historycznej we właściwym stanie technicznym i funkcjonalnym;

- 5) utrzymanie historycznej kompozycji obiektów z dostosowaniem elementów nowych do kompozycji istniejącej;
- 6) zachowanie kompozycji układów zieleni , utrzymanie założeń zieleni we właściwym stanie;
- 7) nawiązanie w nowej zabudowie do zasad historycznej kompozycji zespołu zabudowy i typu zabudowy.

Lokalizacja nowej zabudowy powinna być podporządkowana istniejącym układom historycznym, powinna kontynuować zastane tradycje kształtowania przestrzeni oraz przekształcać eksponowane sylwety wsi w sposób możliwie harmonijny, w dostosowaniu do istniejących walorów kompozycyjnych. Wskazana jest kontynuacja i zachowanie historycznie ukształtowanych typów zabudowy. Typ zabudowy jest to zespół następujących cech zabudowy: usytuowanie na działce, gabaryty, kształt dachu.

Obiekty w rejestrze zabytków

Gmina charakteryzuje się dużym nagromadzeniem obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Są to: zespoły pałacowo-parkowe w Wolini, Skórzynie, Wykosowie, Górzynie, Wielkiej Wsi, Głowczycach, zespoły dworsko-parkowe w Cecenowie, Stowięcinie (dwór nie istnieje), Szczypkowicach, Żoruchowie, Podolu Wielkim, parki w Równie i Żelkowie, kościoły w Cecenowie, Żelkowie, Stowięcinie oraz zespół kościelny w Głowczycach.

Zakres prac remontowych, porządkowych, wycinka drzew i krzewów, nasadzenia roślinne, zagospodarowanie przestrzenno-funkcjonalne parków, czyli szeroko rozumiana rewaloryzacja założeń parkowych i terenów przykościelnych, w obrębie granic wpisu do rejestru zabytków powinny być bezwzględnie uzgadniane z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Gdańsku Delegatura w Słupsku i wykonywane zgodnie z uzyskanym zezwoleniem.

Budowle i budynki w ewidencji zabytków

Na obszarze gminy znajduje się wiele zaewidencjonowanych budowli i budynków o walorach historycznych. Celem ich ochrony jest ich zachowanie w możliwie niezmiennym kształcie z dopuszczeniem jednak pewnego zakresu zmian

niezbędnych dla dostosowania do współczesnych wymogów technicznych i funkcjonalnych. Naczelną bowiem przesłanką musi być utrzymanie przez użytkownika obiektu zabytkowego, który gwarantuje bieżącą konserwację i ochronę przed dewastacją. Cele powyższe realizuje się w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w bieżącej działalności inwestycyjnej.

Wytyczne w zakresie ochrony i opieki nad obiektami w ewidencji zabytków są następujące:

- 1) budowle i budynki znajdujące się w ewidencji, w tym w ramach zespołów folwarcznych, założeń dworsko-parkowych, zagród, należy uwzględniać i weryfikować w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, ustalając właściwe dla nich szczegółowe zasady ochrony;
- 2) pożądana jest współpraca służb gminnych przy uzgadnianiu zakresu remontów i modernizacji zaewidencjonowanych obiektów ze służbami konserwatorskimi, a także przy lokalizacji nowych inwestycji w ich najbliższym otoczeniu;
- 3) należy rozważyć zmianę funkcji terenów z historyczną zabudową gospodarczą (pofolwarczną), w celu innego wykorzystania tych obiektów, np. na działalność usługową, turystyczną czy mieszkalną;
- 4) wytyczne odnoszące się do budynków w ewidencji zabytków:
 - a) w budynkach o konstrukcji szachulcowej nie stosować tynkowania elewacji,
 - b) podczas remontów elewacji budynków zachować detal architektoniczny: gzymsy, opaski okienne i drzwiowe, podokienniki, odpowiednio uwzględniać faktury materiałów, zasada kolorystyki,
 - c) zachować wielkość otworów okiennych, podczas wymiany stolarki okiennej zachowywać pierwotne podziały w nowej stolarce,
 - d) rozbudowy budynków w ewidencji zabytków należy zaopiniować z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Gdańsku Delegatura w Słupsku.

Parki w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Parki w ewidencji znajdują się w miejscowościach Będziechowo, Choćmirowo, Choćmirówko, Ciemno, Izbica, Klęcino, Pobłocie, Przebędowo, Rumsko, Rzuszcze, Warblino

Ww. parki wskazane są do ochrony i rewaloryzacji. Dla tych terenów obowiązuje ochrona historycznie ukształtowanej kompozycji zespołu zieleni. Chronić należy zachowany układ przestrzenny i cenny drzewostan.

Cele powyższe realizuje się w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w bieżącej działalności inwestycyjnej. Obiekty te powinny być weryfikowane przez służby konserwatorskie w celu uznania je za zabytki z wpisem do rejestru zabytków. Parki, które po weryfikacji nie będą objęte ochroną konserwatorską (rejestrem) można uznać za parki wiejskie.

Parki w ewidencji mogą być zagospodarowywane jako parki wiejskie i przeznaczone na cele rekreacji i wypoczynku, z możliwością realizacji obiektów użyteczności publicznej. Obiekty te mogą stanowić o atrakcyjności turystycznej miejscowości. Przy wskazanym przeznaczeniu i realizowanych funkcjach, należy wziąć pod uwagę dawne, historyczne zagospodarowanie i w sposób racjonalny łączyć istniejący częściowo układ historyczny z bieżącymi potrzebami i funkcjami danego terenu zieleni parkowej.

Cmentarze historyczne

Na obszarze gminy Głównyzyce znajdują się liczne cmentarze historyczne, głównie w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Zaewidencjonowane cmentarze, jako miejsca pamięci, powinny być uporządkowane i ucztylnione. Wskazana jest ochrona tych terenów przed zatarciem ich w krajobrazie. Należy je zachować jako tereny zieleni.

Miejsca uczczenia pamięci

Do miejsc uczczenia pamięci zalicza się miejsca upamiętniające ludzi i szczególne wydarzenia. W szczególności są to pomniki upamiętniające uczestników walk i poległych w okresie I wojny światowej (w otoczeniu kościoła w Żelkowie,

Cecenowie) i II wojny światowej (pomnik ku czci ofiar faszyzmu w Wielkiej Wsi). Wymagana jest szczególna dbałość o estetykę miejsc uczczenia pamięci i ich otoczenia

MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Na terenie gminy Głównyzyce obowiązuje obecnie szereg miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Wykaz znajduje się na stronie internetowej Urzędu Gminy:

<https://glownyzyce2.e-geoportal.pl/spis-danych-przestrzennych>

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego zostały opracowane dla obszarów należących do gminy Głównyzyce, dla poszczególnych miejscowości lub dla ich części. Zapisy planów uwzględniają ogólne zasady ochrony konserwatorskiej, wprowadzając na terenach chronionych prawem obowiązek uzgadniania wszelkiej działalności inwestycyjnej oraz wszelkich działań mających wpływ na zachowanie zabytkowej przestrzeni z właściwym konserwatorem zabytków.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY GŁÓWCZYCE

6.1 CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA GMINY GŁÓWCZYCE

Gmina Głównyzyce położona jest w północnej części województwa pomorskiego. Zajmuje fragment Wybrzeża Słowińskiego i Wysoczyzny Damnickiej, a ponadto fragment Pradoliny Łeby-Redy. Gmina znajduje się w północno-wschodniej części powiatu słupskiego. Jest największą gminą w powiecie słupskim i szóstą pod względem wielkości w województwie pomorskim.

Powierzchnia geodezyjna gminy wynosi 32 197 ha. Gmina graniczy z czterema gminami tego powiatu (Smółdzino, Słupsk, Damnica, Potęgowo) oraz z dwiema gminami powiatu lęborskiego (Nowa Wieś Lęborska, Wicko).

Granica gminy Główny w części północnej wyznaczona jest przez brzeg jeziora Łebsko, w części wschodniej przez koryto rzeki Łeby. Granica południowa gminy przebiega głównie przez tereny rolne, pola uprawne i łąki, w części zachodniej przez tereny leśne. Północno – zachodnią granicę wyznacza rzeka Pustynka wpadająca do jeziora Łebsko.

Funkcję ośrodka gminnego i obsługę rolnictwa i ludności w tym zakresie, pełni miejscowość Główny, położona w środkowej części gminy i zamieszkiwana przez ponad 18 % mieszkańców gminy. Główny są ośrodkiem administracyjnym, gospodarczym i usługowym o znaczeniu gminnym skupiającym szereg urządzeń i instytucji obejmujących swoim zasięgiem obszar całej gminy.

W granicach gminy Główny znajduje się fragment Słowińskiego Parku Narodowego, stanowiącego jeden z 23-ech parków narodowych w Polsce. Równocześnie jest to obszar włączony przez UNESCO do sieci Światowych Rezerwatów Biosfery. Południowa część gminy Główny położona jest w pasie wysoczyzn morenowych, tworzących rozległy krajobraz morenowy. Ta część obszaru opracowania jest w części zalesiona i porozcinana licznymi rzekami i ciekami wodnymi tworzącymi krajobraz dolin rzecznych. Południowo – zachodnie obszary morenowe rozcina Łupawa.

Dla wschodniej części gminy bardzo charakterystyczny jest krajobraz rozległej, płaskiej doliny rzeki Łeby, oddzielonej od obszaru wysoczyzny stromymi, zalesionymi zboczami. Szczególne walory krajobrazowe posiada obszar położony na północy gminy, obejmujący otoczenie jeziora Łebsko, współtworzące krajobraz niziny aluwialnej. Północne rejony gminy objęte granicami Słowińskiego Parku Narodowego, poza dwoma niewielkimi miejscowościami: Izbicą i Gacią stanowią przestrzeń wolną od zabudowy, zagospodarowaną jako łąki i pastwiska. Łąki te wraz z jeziorem Łebsko tworzą krajobraz jeziorny przybrzeżny, podnoszący walory turystyczno – wypoczynkowe obszaru i miejscowości.

Jedynym ciągiem drogowym rangi regionalnej przebiegającym przez obszar gminy Główny jest przecinająca go z zachodu na wschód droga wojewódzka DW 213 Słupsk – Wicko - Celbowo. Stanowi ona najważniejszy element układu drogowego gminy. Wzdłuż drogi położone są następujące miejscowości: Główny, Pobłocie, Żelkowo, Choćmirowo, Choćmirówko, Rzuszcze i Cecenowo. Droga zapewnia

połączenie z siedzibą powiatu zlokalizowaną w mieście Słupsku, z gminami Słupsk, Wicko, miastem Łeba oraz turystycznym powiatem puckim.

Obszar gminy położony jest w dorzeczu rzek Przymorza, w tym marginalnie w zlewni rzeki Słupi (bardzo niewielki fragment na południowo-zachodnim skraju gminy), Łupawy (zachodnia część gminy) i Łeby (wschodnia oraz północna część gminy, w tym obejmująca fragment bezpośredniej zlewni jeziora Łebsko).

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY GŁÓWCZYCE

O najwcześniejszej historii Główcyc świadczą zapiski dokonane w 1931 roku przez P. Scharnofske. Stanowiły one część przemówienia z okazji uroczystości rocznicowych dziesięciolecia poświęcenia nowego kościoła w Główcyczach, wygłoszonego w 1901 r. przez pastora J. Wegeli: "Gmina kościelna w Główcyczach będzie najprawdopodobniej jedną z najstarszych w okręgu słupskim. Za datę jej powstania przyjmuje się rok 1026, natomiast już w 1062 została wybudowana pierwsza wieża [kościelna]. Jeśli nawet w tym czasie zostały założone również inne wspólnoty, nie oparły się one naporowi pogaństwa i szybko popadły w niepamięć. Jedynie główczycka parafia przez ponad 200 lat była jedyną w okolicy chrześcijańską wyspą na pogańskim morzu. Dopiero po 1200 roku powstała wspólnota kościelna w Gardnie Wielkiej, do której należał cały obszar parafii smołdzińskiej. W księgach z tego okresu odnajdujemy również zapiski o parafii w Cecenowie."

W starym dokumencie z 1252 roku jest wezwany w charakterze świadka wojownik Ratislaus z Glovectz. Na przestrzeni wieków pojawiają się różne zapisy nazwy miejscowości jak Glovcicz, Glovezit, Glovicze aż w końcu, w 1561 r., pojawia się nazwa Glonitze. W lokalnej tradycji przytacza się nazwę Głowa jako wyraz z języka kaszubskiego określający wysokość lub szczyt, na którym obecnie stoi kościół. W 1402 jest przywoływane nazwisko Nicholas van de Glouitze, lecz jego pochodzenie nie jest potwierdzone. Główczyce zostają następnie przejęte w spadku lub zakupione od Nikolausa von Puttkamer z Nożyna, który około roku 1475 był on w posiadaniu Główcyc. Jego syn, Lawrence, w 1523 r. w swoim herbie tytułarnym zwie się Laffrens putkummer thor Glouetze, co w 1527 jest potwierdzone poprzez przywołanie w nadaniu lennym. Dalej Główczyce są dziedziczone przez tą samą rodzinę, tak że do 1945 r. były one własnością Puttkamerów.

Według Brueggemanna w Głównych w 1784 znajdował się folwark (majątek dworski), młyn wodny, karczma, kościół, dziesięciu rolników, sześciu rolników małorolnych (lub czynszowych), trzy karczmy, z których jedna należała do majątku w Rumsku, kuźnia gminna i dwa domy leśników - w sumie 38 "dymów". W tym czasie Główny uważane były za główny ośrodek religijny Kaszubów w okolicy. W 1829 roku, dwie trzecie mieszkańców wsi uczestniczyło w mszy odprawianej w języku kaszubskim, w 1835 roku jedynie co trzeci mieszkaniec, a już w 1886 roku zaprzestano nauczania w tym języku.

Z powodu zaniku starej gałęzi rodu Puttkamer sprawę dziedziczenia majątku głównyckiego trzeba było rozstrzygnąć sądowo. Główny przypadają rodowi Nossin i zostają wzięte w dzierżawę na prawie pół wieku. Richard von Puttkamer odbiera majątek w 1855r. W oku 1874 roku wybuchł wielki pożar. Dopiero trzy lata później Główny powróciły do normalnego życia gospodarczego. Od tego czasu tylko na obrzeżach miejscowości pozostały domy, które były kryte słomą.

W XIX w. wieś miała charakter małego miasteczka. Oprócz rolników, mieszkali tam na stałe rzemieślnicy, kupcy i przedstawiciele wolnych zawodów. Działały dwie drużyny sportowe, odbywały się maskowe bale karnawałowe, widowiska teatralne i koncerty muzyki.

We wsi działał duży zakład mechaniczny (handel maszynami rolniczymi, warsztat ślusarski, kuźnia, kowalstwo, kołodziejstwo, usługi tartaczne, elektroinstalacje). Wieś była ośrodkiem handlu nabiałem. Istniała tu mleczarnia, w celu jej obsługi w 1932 zbudowano nową stację kolejową na trasie linii kolejowej Słupsk – Dargoleza. We wsi działała cegielnia, przedsiębiorstwa budowlane, zajmujące się handlem węglem, wytwarzaniem cementu do pokryć dachowych, tartak, zakład pogłębiania studni, zakład kominiarski, zakład malarski z tapetowaniem, dwie piekarnie, trzy warsztaty siodlarskie, kilka kuźni, sklep z artykułami papierniczymi i zabawkami oraz urządzeniami i naczyniami kuchennymi, sklep obuwniczy, dwa zakłady produkujące obuwie, sklepy z konfekcją damską i męską, sklep z tekstyliami, studio fotograficzne oraz 3 banki. Pracowali tu fryzjerzy, stolarze, cieśle, monterzy pieców, kamieniarz, dekarz, hydraulicy, kołodzieje, masarnie, zegarmistrzowie. Istniały dwa hotele z salami klubowymi i tanecznymi: Hotel Pomorski (Hotel Pommerscher

Hof) i Hotel Północnoniemiecki (Hotel Norddeutscher Hof). Piwo słupskie można było kupić w karczmie Starego Browaru (Bierverlag der Stolper Sternbrauerei). Działał Głównycki Klub Gimnastyki i Sportu oraz Stowarzyszenie Kyffhäuser, które co roku urządzało zawody strzeleckie, chór mieszany i chór męski.

W 1945 Armia Czerwona zdemontowała linię kolejową przechodzącą przez wieś. Wkroczyła do Głównyc 8 marca 1945. We wsi znaleźli się uchodźcy z Prus Wschodnich, 200–300 osób ewakuowanych z Bochum i uchodźcy ze Słupska. Rosjanie przejęli majątki ziemskie i większość zakładów w okolicy. Ostatnim właścicielem Głównyc był Gerhard von Puttkamer, syn Richarda von Puttkamera, starosty powiatu słupskiego (zm. 1898). Prowadził stadninę koni gorącokrwistych.

W domach miejscowej niemieckiej i kaszubskiej ludności kwaterowano osiedlających się Polaków, którzy przejmowali mieszkania i mienie poprzednich właścicieli. Pojawili się osadnicy z zachodniej części Kurpi Zielonych, z Północnego Mazowsza, Kieleckiego, Poznańskiego, Wileńszczyzny, Kaszub, Wołynia, Lwowskiego, Kujaw i Bieszczadów.

W latach 1954–1972 wieś należała i była siedzibą władz gromady Głównyce. W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa słupskiego.

W czasach Polski Ludowej w Głównycach powstała wytwórnia wód gazowanych, żwirownia, zakłady zbożowe oraz kombinat łaskarski PGR. Działał wiejski dom towarowy, kino, powstał ośrodek zdrowia i dom kultury.

Obecnie Głównyce są siedzibą gminy o tej samej nazwie położonej w powiecie słupskim i lokalnym centrum handlowym i usługowym.

Dane dotyczące charakterystyki i historii gminy opracowano na podstawie kwerendy archiwalnej w WUOZ, dokumentów strategicznych gminy (jak np. gminna strona www, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego) oraz zasobów własnych

6.3 ZABYTKI NIERUCHOME I KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY

Walory kulturowe gminy Głównyce są jej zasadniczym walorem i wynikają z położenia w rejonie historycznych Kaszub, w jego najbardziej tradycyjnej i rdzennej

części. Specyfika krajobrazu kulturowego gminy wyraża się w sposobach użytkowania przestrzeni, charakterze osadnictwa a także w stylu oraz formie poszczególnych obiektów.

Gmina Główny jest zasobna w zabytki architektoniczne, budownictwa oraz archeologiczne, usytuowane często w bardzo atrakcyjnym krajobrazie przyrodniczym. Na terenie gminy Główny znajduje się znacząca liczba obiektów, które zostały wpisane do rejestru zabytków bądź pozostają w ewidencji konserwatorskiej. Są wśród nich budowle sakralne, zespoły pałacowo – parkowe, cmentarze, zabytkowe układy wiejskie, zabytki archeologiczne. Gmina Główny położona jest na terenach, gdzie często zmieniał się przebieg granicy państwowej. Panowali tu między innymi książęta pomorscy, obszar był pod władztwem brandenburskim i pruskim. W krajobrazie gminy Główny widoczne są wątki kulturowe ludności autochtonicznej, polskie i niemieckie.

Gmina Główny położona jest na terenach, które na przełomie XVIII i XIX wieku charakteryzowały się wysoką kulturą dominującą tu gospodarki rolnej. Dobrze zarządzane majątki i korzystne warunki naturalne sprzyjały rozwojowi efektywnych gospodarstw rolnych. Na obszarze gminy znajdowały się majątki rodów Zitzewitz, Kroków, Stojentin, Somnitz i innych. Ludność pochodzenia germańskiego spotkał tu po II wojnie światowej podobny los jak Słowińców. W krajobrazie gminy Główny dominuje dziś charakterystyczne dla wielkotowarowej produkcji rolnej skoncentrowane osadnictwo: założenia dworsko-parkowe oraz dawne wsie folwarczne.

We wsiach Żoruchowo, Żelkowo, Zgojewo, Drzeżewo, Siodłonie, Wielka Wieś, Główny, Przebędowo, Górzyno, Podole, Dargoleza, Równy, Rzuszcze, Poblocie, Cecenowo historycznie ukształtowana struktura przestrzenna o dużej wartości kulturowej w skali lokalnej została zachowana najpełniej, a w szczególności:

- rozplanowanie zespołu przestrzennego,
- historycznie ukształtowane podziały parcelacyjne,
- istniejąca zabudowa o wartości historycznej z historyczną kompozycją obiektów,
- historyczna kompozycja zespołów zabudowy i typów zabudowy, kompozycja układów zieleni.

Wsie te usytuowane są w charakterystyczny sposób, we wnętrzach krajobrazowych, w których historycznie ukształtowana sylweta całej wsi stanowi dominantę i przesądza o kompozycji otoczenia.

We wsiach Izbica i Gać zachowany krajobraz kształtują elementy kultury Słowińców, tj. zagospodarowanie siedlisk charakteryzujące się usytuowaniem budynku mieszkalnego równolegle do ulicy oraz budynków gospodarczych położonych w głębi zagrody. Regionalne cechy architektury uległy nieznacznym przekształceniom i zatarciu (np. otynkowane budynki o konstrukcji szachulcowej), ale charakterystyczny dla kultury Słowińców typ zabudowy jest nadal czytelny.

Założenia pałacowo – parkowe folwarków stanowią cenne elementy dziedzictwa kulturowego gminy. Spośród wielu pałaców i parków kilkanaście (13) zostało objętych prawną ochroną i zostało wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego. Są to założenia rezydencjonalne (parki i pałace) w Główniczach, Cecenowie, Górzynie, Podolu Wielkim, Skórzynie, Szczypkowicach, Wielkiej Wsi, Wolinii, Wykosowie i Żoruchowie oraz parki w Żelkowie i Równie.

Założenia folwarczne oplecione zostały współczesnymi wsiami. W każdej jednak z nich to pierwotne założenie kompozycyjne jest do odczytania w terenie. Każdy folwark składał się z trzech części: zespołu rezydencjonalnego, podwórza gospodarczego oraz osady pracowników folwarcznych. Część rezydencjonalną tworzyły pałac, ewentualnie dwór wraz z parkiem. Założenie rezydencjonalne zazwyczaj powiązane było bezpośrednio z częścią gospodarczą.

W założeniach parkowych dominują parki krajobrazowe. Parki leśne występują w Wykosowie i Wielkiej Wsi. W ewidencji WKZ znajdują się założenia parkowe w Będziechowie, Cieminie, Choćmirówku, Izbicy, Klęcinie, Pobłociu, Rumsku, Warblinie oraz park w Wielkiej Wsi.

Po wojnie całe założenia folwarczne przynależały do Państwowych Gospodarstw Rolnych. Budynki gospodarcze najczęściej służyły jak przed wojną rolnictwu, obiekty mieszkaniowe i reprezentacyjne przeznaczane były na biura i lokale mieszkalne. Po upadku gospodarstw państwowych większość obiektów stała nie użytkowana kilka lat. Stan zachowania dziedzictwa kulturowego na terenie gminy często pogarsza ich nieuregulowany stan prawny lub brak stosownej opieki właściciela.

Jednak znaczna część obiektów zabytkowych i cennych posiada już nowych właścicieli lub zarządców.

Na terenie gminy Głównyzyce znajduje się cmentarze posiadające wartość historyczną i kulturową. Wszystkie były cmentarzami ewangelickimi. Dwa z nich, we wsiach Głównyzyce i Izbica, są aktualnie czynnymi cmentarzami rzymsko-katolickimi. Na terenach leśnych w zarządzie Lasów Państwowych znajduje się ponad 30 cmentarzy, głównie poniemieckich, ewangelickich.

W krajobrazie gminy dominują skoncentrowane zabudowania historycznie ukształtowanych wsi z dużymi kompleksami terenów rolniczych bez zabudowy. Na terenie gminy wyróżnia się kilka wsi, które są szczególnie wyeksponowane w otoczeniu. Należą do nich Górzyno, Stowięcino oraz Głównyzyce i Skórzyno.

Wymienione obiekty i zespoły stanowią niewątpliwie wraz z jej walorami krajobrazowymi i przyrodniczymi atrakcję turystyczną gminy. Krótka charakterystyka poszczególnych miejscowości znajduje się poniżej:

GŁÓWCZYCE

Największa miejscowość w gminie, w której mieszka około 20% mieszkańców gminy. Znajdują się tu liczne zabytki:

- Kościół neogotycki, parafialny p.w. św. Piotra i Pawła, zbudowany w 1891 roku na miejscu starszego z połowy XVIII wieku.
- Plebania (ul. Kościuszki 9) murowana z I połowy XIX wieku.
- Kaplica cmentarna (od ul. Kościuszki) murowana, zbudowana w 1869 roku.
- Kaplica cmentarna (na cmentarzu), neoklasycystyczna, murowana z początku XX wieku.
- Cmentarz przykościelny założony w II połowie XIX wieku, czynny do dziś. Obiekt na planie wydłużonego trapezu, rozciągającego się na północ od kościoła. Płyty grobowe z XIX wieku oraz kamienny pomnik z 1999 roku poświęcony pamięci zmarłym. Do lat 70-tych XX wieku na cmentarzu znajdowały się dwie XVIII-wieczne płyty grobowe.
- Pałac murowany z połowy XIX wieku, przebudowany w latach 1910/11. Wyposażenie: stolarka drzewiowa, boazerie, wyposażenie gabinetu, stiuki.
- Park dworski z XIX/XX wieku.

- Zespół folwarczny murowany z połowy XIX wieku, rozbudowany w latach 1910/11.

BĘDZIECHOWO

Najstarszym zabytkiem Będziechowa jest szachulcowy budynek mieszkalny z drugiej połowy XVIII wieku (Będziechowo 8), murowane mauzoleum rodu von Massow z 1860 roku oraz cmentarzysko kultury pomorskiej. Atrakcją jest również park podworski urządzonej w stylu angielskim w połowie XIX wieku. Charakterystycznym elementem architektury wsi są czworoboczne zagrody z budynkami bramnymi.

CECENOWO

Najokazalszy zabytek Cecenowa to mieszczący się w głębi wielkiego folwarku klasycystyczno-eklektyczny zespół pałacowy z XVII-XIX wieku, o fasadzie długości około 120 metrów. Wilhelm von Zitzewitz w latach 1812 – 1824 zbudował w Cecenowie dwór, który rozbudowany w latach 1864 – 1889 przyjął formę założeń pałacowych. Budowla składa się z trzech wyraźnie od siebie oddzielonych części, z piękną wieżą pośrodku. Pałac jest murowany, otynkowany, z dachem krytym dachówką ceramiczną. Z dawnego wyposażenia pałacu wewnątrz zachowała się belka datowana na 1687 rok, kartusz herbowy rodu von Zitzewitz nad wejściem do starszej części pałacu, piece kaflowe zwieńczone dekoracją rzeźbiarską, oryginalna stolarka drzwiowa i drewniana klatka schodowa w starszej części obiektu. W otoczeniu pałacu zachował się park z licznymi przykładami drzew pomnikowych, między innymi jodły, tulipanowca amerykańskiego (obumarły), jesionu, buka i klonu. W bliskim sąsiedztwie pałacu znajdują się XVIII i XIX-wieczne zabudowania folwarczne, do momentu pożaru w 2008 roku również murowany budynek gospodarczy z 1857 roku (pozostał tylko fundament).

Obok pałacu w Cecenowie znajduje się piękny, zabytkowy XIX-wieczny kościół parafialny pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny. Zbudowany został w latach 1867 - 1868 w miejsce dawnego kościoła, który charakteryzował się konstrukcją szkieletową. Obecny kościół jest budowlą typową dla niemieckiego neogotyku. Wymurowany został z cegły, na fundamencie z ciosów granitowych. Nakryty jest dachem dwuspadowym z dachówką tzw. karpiówką. Czteroboczną wieżę kościoła wieńczy ośmioboczny, ostrołukowy hełm kryty blachą. Kościół jest budowlą jednonawową z wyodrębnionym pięciobocznym prezbiterium i dwoma przybudówkami. Empora umieszczona jest od

strony zachodniej. Większość zabytkowego wyposażenia kościoła fundowana była przez członków rodu von Zitzewitz, między innymi organy z 1875 r. z napisem B. Griineberg (działające do dziś) oraz dzwony żeliwne z 1923 r. Chrzcielnica z 1870 r. ufundowana została przez Otto von Krockowa na pamiątkę jego szczęśliwego powrotu z wojny. Z dawnego, szkieletowego kościoła zachował się sześćioramienny mosiężny żyrandol fundacji Hansa Hófta i Anny Ziilzken oraz obraz przedstawiający pastora Lorka, autora opisu miejscowej ludności i jej stroju z XIX wieku. W prezbiterium w oknach znajdują się piękne witraże z motywami religijnymi i herbami rodowymi Stojentínów i Zitzewitzów.

Pozostałością po funkcjonującej tu niegdyś kolei jest murowany budynek stacji kolejowej z początku XX wieku (obecnie dom nr 5). Cecenowo było stacją końcową kolei Dargoleza-Cecenowo (9 km). Rozstaw szyn rozebranej kolei wynosił 750 mm.

Cecenowo to wieś o silnych tradycjach kaszubskich, w 1828 roku dwie trzecie mieszkańców Cecenowa posługiwało się mową kaszubską. We wsi jeszcze w 1842 roku odprawiano często msze w języku kaszubskim, a ostatnia miała miejsce w 1876 roku. Do dziś w niektórych domostwach mówi się językiem Ceynowy i Mrongowiusza. Mieszkańcy Cecenowa w rozmowie często wtrącają gwarę kaszubską (np. „jo” zastępujące potwierdzające „tak”). W przydomowych ogródkach nadal popularnym kwiatem jest piękna malwa. Legenda głosi, że pomiędzy pałacem, a kościołem przebiega potajemne, podziemne przejście, w którym ukryte są bogactwa rodu von Zitzewitz.

CHOĆMIRÓWKO

W Choćmirówku zachował się murowany dwór z połowy XIX wieku, który znajduje się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

CIEMINO

Zespół dworsko-folwarczny z XIX/XX wieku:

- dwór nr 19, murowany z I połowy XIX wieku, później nieco przebudowany, późnoklasycystyczny,
- budynek mieszkalny, murowany z 1882 roku - data na budynku

- park.

DARGOLEZA

Zespół dworsko-folwarczny z XIX wieku: stodoła, spichlerz, czworak nr 5.

spichlerz

stodoła

budynek folwarczny

Dom nr 1 - murowany z 1890 roku. Na szczycie wmurowana kamienna tablica z inicjałami i datą: W. v. Z. (Wilhelm von Zitzewitz) 1890.

Dom nr 2 - murowany z końca XIX wieku.

Dom nr 3 - murowany z końca XIX wieku.

Dom nr 9 - murowany z I ćwierci XX wieku - dawniej szkoła.

Dom nr 12 - murowany z kamienia i cegły z końca XIX wieku.

Dom nr 14 - murowany, dwupiętrowy z 1898 roku. Na szczycie wmurowana okrągła tablica z inicjałami i datą: W. v. Z. (Wilhelm von Zitzewitz) 1898. Najprawdopodobniej budynek ten wchodził w skład zabudowań cegielni, która znajdowała się nieopodal przy głównej drodze, a jej druga część na 1 km na wschód od drogi.

Cmentarz poniemiecki, ewangelicki - położony na południe od wsi (54.59795° N, 17.50162° E). Cmentarz zdewastowany z nikłymi śladami po grobach. Granica założenie nieczytelne. Do dnia dzisiejszego zachowała się jedna kamienna płyta. Cmentarz był użytkowany po 1945 roku, czego dowodem jest grób z krzyżem z 1961 roku poświęcony Niemce.

DRZEŻEWO

Dwór nr 22, murowany, zbudowany w II połowie XIX wieku - obecnie budynek mieszkalny.

Budynek gospodarczy nr 4 - murowano-szachulcowy, zbudowany w 1909 roku.

Szkoła nr 18, murowana, obecnie budynek mieszkalny.

Dom nr 19 - dwojak, szachulcowo-murowany, zbudowany w połowie XIX wieku.

Cmentarz ewangelicki położony na północny-wschód od wsi w lesie. Granice założenia nieczytelne. Starodrzew - sporej wielkości żywotniki. Niewiele śladów po nagrobkach - pobity żeliwny krzyż poświęcony dziecku, filar ozdobny.

Elektrownia wodna na Łupawie - jedna z mniejszych elektrowni Pomorza. Elektrownie wybudowano w 1925 roku wykorzystując jaz zbudowany na potrzeby znajdującego się na drugim brzegu młyna wodnego (młyn został rozebrany najprawdopodobniej na przełomie 70/80 lat XX wieku - do dziś widnieją ceglane szczątki po nim). W 1972 roku zmodernizowano jaz. Zlewnia o powierzchni 620 km² zapewnia średni przepływ 5,4 m³/s, spad 2,6 m. Elektrownia wyposażona jest w 1 turbozespół. Zespół obiektów elektrowni to zapora ziemnobetonowa długości 27 m, jaz upustowy długości 8 m, lewar stalowy samoczynny, kanały długości 20 m, umocnione żelbetem.

GÓRZYNO

Zespół pałacowo-folwarczny, XIX wiek - 1 ćwierć XX wieku:

- pałac murowany, XIX/XX wiek,

- park.

Młyn murowany z początku XX wieku. Obiekt w ruinie. Zniszczenie jazu spowodowało zejście wody ze stawu.

IZBICA

We wsi stoi murowany kościół filialny p.w. św. Józefa z 1930 roku. Budowla ozdobiona jest smukłą, częściowo ryglowaną wieżą. Najokazalszym elementem jest cebulasty, zzieleniały, miedziany chełm. W środku znajdują się freski ze scenami biblijnymi przedstawiającymi życie rybaków (obecnie zamalowane). Podanie ludowe głosi, że gdy doktor Lechman przybył z Berlina z pomocnikami malarskimi to miejscowy proboszcz odnotował wzrost pobożności. Wielu mieszkańców siedziało w kościele przypatrując się pracy malarzy, a ci umieścili ciekawskich na ścianach świątyni. W niedalekiej odległości od świątyni zachował się park podworski z

drzewostanem pomnikowym z połowy XIX wieku oraz budynek folwarczny z początku XX wieku, niestety sam dwór nie przetrwał (jedynie fundamenty). Przy wjeździe do miejscowości stoi murowany budynek mieszkalny datowany na początek XX wieku. Kiedyś znajdowała się w nim restauracja, a obecnie sklep. Obok usytuowany jest budynek mieszkalny o konstrukcji szkieletowej z drugiej połowy XIX wieku (Izbica 3). O trzy domy dalej, po tej samej stronie ulicy mieści się murowany budynek mieszkalny, z końca XIX wieku (Izbica 41). Elementem kulturowym wsi są również groby ofiar I wojny światowej.

LIPNO

Stodoła nr 7, szachulcowa, zbudowana w końcu XIX wieku.

Budynek gospodarczy nr 7, murowany, zbudowany w 1913 roku - data budowy wraz z inicjałami właściciela do dziś widnieją na budynku.

Stodoła nr 8, murowana, zbudowana w 1914 roku - data budowy wraz z inicjałami właściciela do dziś widnieją na budynku.

Cmentarz ewangelicki - położony jest na północ od wsi przy drodze do Drzeżewa. Czytelne granice założenia - z przodu kamienny mur. Na cmentarz prowadziły dwie bramy, po której do dziś pozostały murowane filary. Starodrzew - pomnik przyrody - drzewo strzelające w niebo pięcioma pniami. Wiele śladów po nagrobkach, kamienny krzyż oraz filar ozdobny. Cmentarz jeszcze po wojnie był użytkowany, tak więc do dziś pozostało kilkanaście nagrobków powojennych.

PODOLE WIELKIE

Dużym potencjałem miejscowości jest założenie dworsko parkowe, atrakcyjne z turystycznego punktu widzenia. Murowany pałac z połowy XIX wieku leży w północnej części majątku około 200 metrów od drogi wiejskiej. Otoczony jest parkiem ze starodrzewem z wydzieloną częścią na sad i ogród w północno-zachodniej części posesji przy drodze Pobłocie - Stowiecino. Przed pałacem, wyraźnie oddzielona jest gospodarcza część majątku, która składa się z obór, stajni, gorzelni, kuźni i mniejszych budynków gospodarczych. Do pałacu prowadzi duży podjazd w kształcie podkowy. Obiekt dwukrotnie był niszczone przez pożary. Po II wojnie światowej był siedzibą PGR-u w Podolu Wielkim. Na parterze mieściło się przedszkole, biura, mieszkanie, na

piętrze - mieszkania, w piwnicy - piwnice mieszkańców pałacu, kotłownia, nieczynna stołówka i magazyny. Obecnie własność prywatna – bez możliwości zwiedzania.

Pałac jest budowlą jednopiętrową, podpiwniczoną, z wejściem osłoniętym portykiem. Portyk jest wsparty na czworokątnych w przekroju kolumnach, zwieńczony trójkątnym tympanonem. Na wszystkich poziomach układ wewnątrz trójtraktowy z środkową sienią po osi wzdłużnej budynku i pomieszczeniami mieszkalnymi po obu stronach sieni.

Piwnice pałacu zbudowane z ciosów granitowych, tylko obmurowania otworów okiennych i drzwiowych z cegły, mury parteru i piętra również z cegły. Budynek w części parterowej i piętrowej został otynkowany, tynk jest boniowany, co wyraźnie zaznaczone jest na narożnikach. Dach krokwiowo-jętkowy z stolcem, czterospadowy, kryty dachówką zakładkową.

We wnętrzu pałacu zachowała się oryginalna stolarka, na szczególną uwagę zasługują drzwi z ościeżnicami na parterze. W niektórych pomieszczeniach jest oryginalny parkiet, na piętrze są podłogi z desek. W pałacu zachował się jeden oryginalny piec kaflowy, biały ze zwieńczeniem w formie korony oraz rzeźbą na stronie licowej pieca.

Przy pałacu usytuowany jest krajobrazowy park dworski z połowy XIX wieku.

W kierunku zachodnim od wsi usytuowany jest historyczny, poniemiecki cmentarz ewangelicki. Cenne walory kulturowe, znajdujące się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków to murowana kaplica cmentarna z 1863 roku oraz murowana kuźnia z połowy XIX wieku. We wsi zachowały się również domy z XIX-XX wieku – nr 9, 10, 11, 12.

PRZEBĘDOWO SŁUPSKIE

Najstarszym walorem wsi, który zachował się do czasów obecnych jest murowany dwór z II połowy XVIII wieku. Ciekawym elementem jest również murowana obora postawiona w połowie XIX wieku. W krajobraz wsi wtopiły się również trzy murowane budynki mieszkalne datowane na połowę XIX wieku (Przebędowo Słupskie 2b, 7 i 7b), które znajdują się w ewidencji Wojewódzkiego

Konserwatora Zabytków. We wsi znajduje się również poniemiecki cmentarz ewangelicki

RÓWNO

Grodzisko wyżynne kultury łużyckiej, na nim wczesnośredniowieczne o cypelowym położeniu, z dobrze zachowanymi wałami opadającymi stromo ku wodom strumieni. Grodzisko położone jest na północ od wsi.

RUMSKO

Zespół folwarczny z połowy XIX i 1 ćwierci XX wieku:

- gorzelnia murowana z początku XX wieku. Gorzelnia produkowała spirytus, płatki ziemniaczane i brahę dla bydła. Po wojnie mieszkali tu niemieccy jeńcy wojenni, którzy byli zatrudnieni przy wyrębie drzew w parku, których drewnem opalało się gorzelnię produkującą nieprzerwanie spirytus.

Park dworski naturalistyczny z pierwszej połowy XIX wieku.

Grodzisko wczesnośredniowieczne wyżynne położone na południowy-zachód od wsi, koło miejsca po dawnym dworcu kolejowym. Obiekt ma wydłużony owal i składa się z dwóch części; w części północnej był gród broniony fosą i wałem o wysokości do 5 m, poniżej podgrodzie oddzielone wałem od gródka. Dobrze zachowane wały opadają stromo ku wodom strumieni.

RZUSZCZE

W miejscowości Rzuszcze nie ma obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Znajdują się natomiast obiekty wpisane do ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Są to: pałac murowany (1845) – Rzuszcze, budynek mieszkalny murowany (pocz. XX w.) – Rzuszcze 35, budynek mieszkalny szachulcowy (druga połowa XIX w.) – Rzuszcze 43.

SKÓRZYNO

Najokazalszym zabytkiem Skórzyna jest klasycystyczny, murowany pałac, wzniesiony w 1870 roku. Jest on położony w środkowej części wsi, w głębi podwórza, na osi wschód zachód. Z przodu po obu stronach mieszczą się budynki gospodarcze -

stajnia z oborą i stodoła. Na dziedziniec prowadzi podjazd w kształcie podkowy z kamiennym murkiem i owalnym klombem między ramionami podjazdu. Podjazd ten umożliwia komunikację z wysokim parterem. Za pałacem pozostały resztki parku. Budynek zbudowany jest na rzucie wydłużonego prostokąta, posiada podpiwniczenie o symetrycznym trzytraktowym układzie wnętrza z wzdłużną sienią rozdzielającą pomieszczenia I i III traktu (piwnica i parter). W piwnicy znajdowała się dawniej kuchnia ze stołówką dla robotników i kotłownia. Na parterze znajdowały się pomieszczenia reprezentacyjno-mieszkalne. Na piętrze - poddaszu pomieszczenia mieszkalne w wystawce nad wejściem głównym i przy ścianach szczytowych. Gospodarcze wejścia do pałacu znajdują się w obydwu ścianach szczytowych. Główne wejście osłania czterokolumnowy portyk z balkonem i piętrowa wystawką w połaci dachu. Pierwotnie drugie wejście do pomieszczeń parteru znajdowało się od strony ogrodu. Prowadziła do nich, żeliwna, ozdobnie kręta klatka schodowa. Mur piwnic nie jest otynkowany, resztę pokryto tynkiem z szorstkim pasem tynku przy narożnikach boniowanym, nad niektórymi oknami zachowane są gzymsy. Dolna partia pałacu jest murowana z kamienia- I kondygnacja, reszta z cegły, dach krokwiowo-jętkowy, mansardowy, kryty eternitem. Okna dwuskrzydłowe, od strony ogrodu ośmiokwaterowe, od podwórza osadzono okna sześciokwaterowe. Reprezentacyjne pomieszczenia na parterze wyłożone są parkietem układanym w romby, w pozostałych są podłogi z desek, w sieni jest posadzka, zachowana jest także oryginalna klatka schodowa prowadząca z parteru na poddasze. Drzwi i odrzwia przy wejściach głównych na parterze zostały przyozdobione ryzowaniem - motywy trapezu i półkolistej rozety.

Jednym z ważniejszych zasobów jest leśny park krajobrazowy ze starodrzewiem. Park urządzono w stylu romantycznym w pierwszej połowie XIX wieku, zajmuje on powierzchnię 2 ha. We wsi zachował się szachulcowy budynek mieszkalny z I połowy XIX wieku (Skórzyno 11). Obiekt ten znajduje się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Na południe od Skórzyna znajduje się historyczny cmentarz ewangelicki.

SIODŁONIE

Grodzisko wyżynne - 1 km na wschód od wsi

STOWIĘCINO

Kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa Męczennika, murowano-szachulcowy z XV wieku, przebudowany w XVIII wieku. Z XV wieku, zachowała się jedynie wieża gotycko-renesansowo-barokowa. Nawa pochodzi z XVII wieku (przebudowana w 1963 roku), ambona z 1632 roku, prospekt organowy z początku XIX wieku, epitafium Barbary von Zastrowen. W nowym ołtarzu obraz „Ukrzyżowanie” z XVII wieku.

Cmentarz grzebalny (ewangelicki) o powierzchni 0,25 ha

SZCZYPKOWICE

Pałac murowany zbudowany w I połowie XIX wieku, w II połowie XIX wieku dobudowano skrzydło północne. Park krajobrazowy z XIX wieku - rozległy park znajduje się obok pałacu.

WARBLINO

Dom mieszkalny nr 25, murowany z początku XX wieku.

Cmentarz poniemiecki położony jest 1,5 km na północ od wsi. Do dnia dzisiejszego zachował się tylko 1 kamienny krzyż upamiętniający pochowanego tu w 1938 roku Segfrieda Rodemske.

WIELKA WIEŚ

Zespół pałacowo-folwarczny z I połowy i IV ćwierci XIX wieku oraz I ćwierci XX wieku:

- pałac późnoklasycystyczny, murowany z I połowy XIX wieku, rozbudowany w II połowie XIX wieku,
- budynek zarządcy (obecnie dom mieszkalny nr 38), murowany z 1900 roku,
- park krajobrazowy , którego granice stanowią: od zachodu granica działki nr 53, w dalszej części granica drzewostanu, od strony północnej strumyk przepływający przez zadrzewienia olszy, od strony wschodniej i południowej drogi dojazdowe.

WOLINIA

Zespół folwarczny, murowany z XVIII i początku XX wieku:

- pałac z oficynami, murowany z połowy XVIII wieku, rozbudowany w XIX wieku,
- park - niewiele zostało z założonego na wzór francuski ogrodu, jednak i obecna kompozycja godna jest uznania, znajduje się w nim wiele rzadkich okazów drzew, m.in. cisy i dziewięć pomnikowych buków,
- gorzelnia murowana z przełomu XIX i XX wieku.

WYKOSOWO

Pałac, murowany z połowy XIX wieku.

Zespół folwarczny, murowany z połowy XIX wieku.

ŻELKOWO

W miejscowości Żelkowo znajdują się obiekty wpisane zarówno do rejestru zabytków jak i do ewidencji konserwatora zabytków. Do rejestru zabytków wpisany został park dworski z XIX wieku oraz kościół murowany z I połowy XIX wieku, neogotycki, przebudowany w 1897 roku. Jest to pierwszy kościół wybudowany w tej miejscowości. W 1899 roku utworzony tu został samodzielny ośrodek duszpasterski ewangelicki. Kościół jest jednonawowy, zbudowany z ciosów granitowych i cegły z wyodrębnionym prezbiterium zakończonym trójbocznie. Wieża dostawiona, trzykondygnacyjna, zwieńczona dachem ostrosłupowym, kryta łupkiem. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. Strop pseudokolebka, drewniany, belkowany. Drzwi i okna ostrołukowe. W kościele znajdują się organy budowane przez Völknera z Duninowa. W 1981 roku założono nowe okna z witrażami. Przy kościele stoi pomnik poświęcony poległym podczas I wojny światowej.

Elektrownia wodna zbudowana na rzece Łupawie, jest jedną z najstarszych na Pomorzu. Uruchomiono ją w 1906 roku. Po pięciu latach dobudowano halę i zainstalowano dodatkowo silnik Diesla na ropę naftową. W 1945 roku Armia Czerwona zdemontowała urządzenia. Elektrownia została odbudowana w latach 1950-1954. Powierzchnia zlewni 703 km², średni przepływ 6,24 m³/s, moc instalowana 340 kW (2

turbozespoły), przełyk instalowany 2 x 5,3 m³/s. Pozostałe obiekty elektrowni to jaz ruchomy (długość 8,25 m), jaz stały kamienny (długość 9,50 m), zbiornik, kanał długości 2,9 km. Na północnej fasadzie elektrowni znajduje się duży herb.

Cmentarz poniemiecki (ewangelicki) położony jest niecały kilometr na zachód od wsi nieopodal rzeki Łupawy w miejscu gdzie dawniej znajdował się drewniany most (po którym są szczątki). Obiekt o czytelnym, prostokątnym założeniu, otoczony murem z głazów narzutowych. Nieliczne szczątki po nagrobkach.

Pomnik na wzniesieniu przy nowym cmentarzu. Jest to około sześciometrowy kamienny obelisk poświęcony najprawdopodobniej poległym w wojnie z Francją. Obiekt ten jest zaznaczony na mapie z 1889 roku.

ŻORUCHOWO

Zespół folwarczny, murowany z połowy XIX wieku.

Pałac murowany z 1833 roku, przebudowany w II połowie XIX wieku.

Park dworski z końca XIX wieku.

Gmina Główny w ramach niniejszego programu opieki nad zabytkami planuje aktualizację kart Gminnej Ewidencji Zabytków, stąd zasób zabytkowy gminy może ulec zmianie. Wykaz obiektów w ewidencji konserwatorskiej znajduje się na końcu opracowania.

Dane dotyczące charakterystyki zabytków gminy opracowano na podstawie dokumentów strategicznych gminy (jak np. , studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, archiwów PWKZ, NID, UG Główny) oraz zasobów własnych

Zagrożenia dla zabytków architektury z terenu gminy

a) układy ruralistyczne, układy przestrzenne

- brak dbałości o harmonijne współistnienie w przestrzeni tradycyjnej zabudowy z obiektami współczesnymi, co skutkuje zanikiem charakterystycznych panoram wiejskich,

- unifikacja zabudowy na terenach wiejskich, brak poszanowania dla kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego,
- zaburzenie tradycyjnych elementów kompozycji przestrzennych i powstawanie nowych dominant np. elektrowni wiatrowych i wież radiolokacyjnych oraz wielkopowierzchniowych fotowoltaiki i agrofotowoltaik, co ma działanie deprecjonujące na panoramę miejscowości i zespołów zabytkowych, stanowiąc konkurencję dla zabytkowej architektury i niekorzystnie wpływając na ukształtowanie zabytkowej przestrzeni jako element nieharmonizujący z krajobrazem kulturowym,
- brak opracowań krajobrazowych, które wyznaczałyby priorytetowe krajobrazy kulturowe, panoramy i ekspozycję obiektów zabytkowych oraz powiązania krajobrazowe (m.in. historyczne aleje łączące wsie) między historycznymi układami ruralistycznymi, a które chronione by były przed zabudową agresywnymi krajobrazowo inwestycjami typu turbiny wiatrowe, fotowoltaiki i agrofotowoltaika,
- niewielka możliwość wykorzystania starych budynków folwarcznych do nowoczesnej produkcji. Budynki te wymagają przeróbek i adaptacji, a w wielu przypadkach również znalezienia nowej funkcji,
- niszczenie kompozycji podwórze folwarcznego oraz charakteru zachowanej zabudowy, która związana była z nieistniejącą strukturą społeczno-gospodarczą, niemożliwą obecnie do odtworzenia i funkcjonowania w dawnym kształcie (dwór, park, folwark),
- degradacja i niekontrolowana przebudowa kamiennych, brukowych dróg dojazdowych oraz na terenie zespołów folwarcznych, dawne drogi kamienne podlegają ochronie konserwatorskiej,
- obszar wokół układów ruralistycznych i zespołów (folwarcznych, dworsko-folwarcznych, i innych układów przestrzennych) musi pozostać obszarem chronionego krajobrazu bez możliwości instalacji farm fotowoltaicznych i agrofotowoltaicznych, masztów z nadajnikami, farm wiatrowych, wież i instalacji radiokomunikacyjnych i in., w celu ochrony zabytkowego krajobrazu i osi widokowych poszczególnych obszarów.

b) zabudowa:

- zły stan techniczny obiektów powstałych w XIX i na pocz. XX. oraz nie przystawanie do standardów współczesnego budownictwa powodują zastąpienie ich współczesnymi realizacjami.
- zagrożenie obiektów nie wpisanych do rejestru zabytków i nie funkcjonujących w świadomości jako obiekty zabytkowe, posiadających jednak walory historyczne lub wartość lokalno-kulturową.
- w niewielkich miejscowościach budownictwo mieszkaniowe było ściśle powiązane z zabudową gospodarczą. W związku z zanikaniem pierwotnej funkcji następuje szybka degradacja obiektów prowadząca do całkowitego zniszczenia a w kolejności do rozbiórki budynków gospodarczych,
- wprowadzanie elementów obcych stylowi – wpływ na taki stan rzeczy mają przekształcenia własnościowe obiektów nieruchomości przez właścicieli prywatnych często wykonujących prace przy zabytku bez wymaganego pozwolenia konserwatorskiego w sposób niezgodny z zasadami sztuki i techniki konserwatorskiej,

c) obiekty sakralne

- brak właściwego nadzoru konserwatorskiego, odpowiednich środków finansowych, niewykwalifikowani wykonawcy, brakiem systematycznych remontów lub przeprowadzone w sposób nieprawidłowy mogą doprowadzić do nieodwracalnych zmian w samej budowli sakralnej oraz do utraty zabytkowego wyposażenia,

d) parki

- należy zapobiegać podziałom działek na terenach wpisanych do rejestru i dążyć do scalania powierzchni parków w rękę jednego właściciela,
- brak środków finansowych na rewaloryzację i utrzymanie zieleni,
- brak stref ochronnych istniejących w starych planach zagospodarowania przestrzennego,

- wprowadzanie nowych obiektów, nie szanujących zastanych wartości kulturowych, na teren założeń parkowych – dotyczy to formy nowych budynków jak i ich usytuowania w historycznym układzie przestrzennym
- wprowadzanie nieprawidłowych nasadzeń, nie harmonizujących pod względem gatunkowym z roślinnością parkową oraz zlokalizowanych w sposób nieprzemyślny, nieuzasadniony pod względem kompozycyjnym oraz historycznym,
- brak oznaczeń parków jako obiektów zabytkowych
- niska świadomość społeczna wartości historycznych, przestrzennych i przyrodniczych pełnionych przez tego rodzaju obiekt
- traktowanie zaniedbanych parków przez lokalną społeczność jako możliwości taniego źródła opału oraz miejsc porzucania odpadów
- w przypadku parków w wojewódzkiej ewidencji zabytków, niezyskiwanie przed wydaniem decyzji o wycince przez organ do tego kompetentny, opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jako organu posiadającego wiedzę w zakresie historycznej kompozycji zieleni i konieczności wycinek i nasadzeń zastępczych
- w parkach wiejskich, które są własnością samorządu, przedkładanie potrzeb zagospodarowania i wprowadzania nowych współczesnych funkcji dla mieszkańców (np. urządzenia siłowni zewnętrznej), a które stoją w sprzeczności z historycznym zagospodarowaniem parku,
- przyjęcie przez gminę argumentacji o możliwych zyskach finansowych z posadawiania przy obiektach zabytkowych urządzeń OZE (turbiny wiatrowe, fotowoltaiki i agrofotowoltaika) na terenie gminy i traktowanie jako działania priorytetowego, doprowadzając do zainwestowania na podstawie warunków zabudowy oraz bez rzetelnej analizy krajobrazowej gminy.

e) cmentarze

- obszarami zagrożonymi są tereny dawnych XIX w. cmentarzy szczególnie epidemicznych, ewangelickich lub miejsca po cmentarzach. W większości

przypadków zachowały się w zasadzie tylko miejsca pocmentarne gdzie jedynym widocznym elementem jest drzewostan bądź grupa krzewów i zarośli rosnąca w miejscu cmentarza,

- - zacieranie i niszczenie granic cmentarzy przez prace rolne na obiektach położonych przy polach uprawnych

- brak działań porządkowych dotyczących utrzymania dawnych cmentarzy i ich konserwacji przez właścicieli terenu (osoby prywatne, osoby prawne, gminy itp.),

- brak oznaczeń dawnych cmentarzy jako obiektów zabytkowych.

f) brak ugruntowanej świadomości społecznej w dziedzinie ochrony wartości kulturowych, który skutkuje bezmyślnym niszczeniem obiektów lub powoduje degradację miejsc o lokalnej wartości historycznej,

WYKAZ OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

miejsowość	obiekt	nr rejestru	data wpisu
Cecenowo	pałac - murowany, XVII - XIX w. park pałacowy - drzewostan pomnikowy, koniec XVII w.	A-196	02.02.1961 r.
	Kościół - neogotyck, 1867/68	A-1418	08.10.1993 r.
Główczyce	Pałac - murowany, poł XIX, przebudowany 1910/1911 park dworski - drzewostan pomnikowy, XIX/XX w.	A-1171	01.07.1987 r.
	Kościół - neogotyck, 1891 r.	A-1425	17.11.1993 r.
	kaplica cmentarna - 1869 r.	A-1425	17.11.1993 r.
	kaplica cmentarna - początek XX	A-1425	17.11.1993 r.
	Plebania - początek XIX w.	A-1425	17.11.1993 r.

Górzyno	Pałac - murowany, XIX, XX w. park pałacowy - pierwsza poł. XIX w	A-1114	27.05.1986 r.
Podole Wielkie	Pałac - murowany, połowa XIX w. park dworski - krajobrazowy, połowa XIX w.	A-407	15.02.1966 r.
Równo	park dworski - druga poł. XIX w	A-1197	31.12.1987 r.
Skórzyno	Pałac - murowany, początek XIX w park dworski - krajobrazowy, romantyczny, pierwsza poł. XIX w.	A-206	02.02.1961 r.
Stowięcino	kościół parafialny - p.w. Św. Stanisława, murowany, XV, XVII w	A-208	02.02.1961 r.
Szczypkowie	Dwór - murowany, połowa XIX w. park dworski - XIX w.	A-211	02.02.1961 r.
Wielka Wieś	Pałac - murowany, XIX w. park pałacowy - krajobrazowy, połowa XIX w.	A-1157	14.04.1987 r.
Wolinia	Pałac - murowany, połowa XVIII w. park pałacowy - drzewostan pomnikowy bardzo wartościowy	A-183	25.05.1960 r.
Wykosowo	Pałac - murowany, połowa XIX w. park dworski - pierwsza połowa XIX w	A-406	15.02.1966 r.
Żoruchowo	Pałac - murowany, 1833 r. park pałacowy - krajobrazowy, połowa XIX w.	A-226	08.05.1961 r.
Żelkowo	park dworski - krajobrazowy połowa XIX w.	A-1198	21.01.1988 r.

	Kościół filialny p.w. św. Antoniego Murowany, druga połowa XIX w.	A-1825	03.03.2008 r.
--	--	--------	---------------

Źródło: Pomorski Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

Uwaga: w trakcie procedury wpisu do rejestru jest aleja przy drodze Głównicy - Ciemino

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Do rejestru zabytków ruchomych województwa pomorskiego z terenu gminy Głównicy wpisano:

1. Cecenowo Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP - Wyposażenie kościoła – nr rej. 249 z dn. 09.12.1993
2. Głównicy Kościół p.w. Św. Piotra i Pawła - Wyposażenie kościoła – nr rej. 13 z dn. 02.08.1967 oraz 09.12.1993

3. Stowięcino Kościół p.w. Św. Stanisława Bpa i Męczennika - Wyposażenie kościoła – nr rej. 278 z dn. 02.11.1998 oraz 31.07.2013

W celu zapoznania się z dokładniejszymi danymi wpisów do rejestru ruchomych należy zwrócić się do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski i obejmują arkusze 4-33, 5-32, 5-33, 5-34, 6-30, 6-31, 6-32, 6-33, 6-34, 7-30, 7-31, 7-32, 7-33 oraz 7-34. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe fakty osadnicze.

Pod względem morfogenetycznym, implikującym mikroregiony osadnictwa pradziejowego oraz wczesnośredniowiecznego, gmina Głównicyce położona jest w granicach trzech różnych genetycznie jednostek mezoregionalnych: Pobrzeża Słowińskiego w części Niziny Gardzieńsko – Łebskiej, Wysoczyzny Damnickiej i Wysoczyzny Łębskiej. Obie wysoczyzny charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem hipsometrycznym i urozmaiconą rzeźbą z czytelnymi formami dolinnymi i pradolinnymi. Nizina obejmuje fragment jeziora lagunowego Łebsko, fragment równiny akumulacji rzeczno – pradolinnej oraz kompleks równiny akumulacji organogenicznej – pradolina Łeby.

Stanowiska archeologiczne układają się zespołami i mikroregionami osadniczymi zlokalizowanymi na terasach dolin i pradoliny w strefach o dogodnych warunkach hydrograficzno – glebowych z pominięciem odwodnionych fragmentów centralnych części płątów wysoczyznowych.

Pradzieje gminy charakteryzują się pełną sekwencją chronologiczno – kulturową od mezolitu poczynając i na późnym średniowieczu kończąc. Główny trzon osadnictwa pradziejowego tworzy łużycko – pomorski horyzont kulturowy (222

punktów osadniczych), przy znacznym udziale oksywsko - wielbarskiego horyzontu kulturowego (82 punkty osadnicze). Cechą kulturową wyróżniającą osadnictwo pradziejowe gminy spośród innych gmin w tej strefie, jest znaczny udział reliktyw osadnictwa kultur neolitycznych (kultury amfor kulistych, pucharów lejkowatych i ceramiki sznurowej - aż 41 punktów osadniczych) oraz wyjątkowa obecność schyłkowego mezolitu - Cecenowo, Skórzyno, fragmenty pradoliny Łeby.

Istotny dla tożsamości regionu udział osadnictwa wczesnośredniowiecznego (280 punktów osadniczych), świadczący o kontynuacji osadniczej przynajmniej od wczesnego średniowiecza, wykazuje ścisły związek ze średniowiecznym rodowodem większości wsi na tym terenie.

Na obszarze gminy zarejestrowano kilkaset stanowisk archeologicznych udokumentowanych materiałem źródłowym, z których do gminnej ewidencji zabytków na moment opracowania niniejszego dokumentu włączono 291.

Ochroną prawną objętych jest dziesięć stanowisk, są one wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego i usytuowane: na północ od Cecenowa, w sąsiedztwie terenów zabudowanych Głównicz, w pobliżu Równienka, w okolicy Równa, przy drodze wojewódzkiej między Wykosowem i Rzuszczem, w lesie położonym na zachód od Żoruchowa, między Choćmirowem i Rumskiem, na wschód od Siodłonia. Do wpisu do rejestru zabytków województwa pomorskiego przewidzianych jest 30 stanowisk. W siedmiu przypadkach rozpoznane stanowiska archeologiczne tworzą własną formę krajobrazową, z wyraźną w terenie strefą ekspozycji stanowiska archeologicznego.

Wykaz stanowisk wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego z terenu gminy Głównicze

1. Równa AZP 5-32/8 - Grodzisko kultury łużyckiej i wczesnośredniowiecznej, decyzja PWKZ Nr KL.IV-670/8/71 z dnia 24.05.1971 poz. rej. zab. A-a-49/235/K
2. Równa AZP 5-32/10 - Osada kultury łużyckiej, wczesnośredniowieczna (E-F), decyzja PWKZ Nr KL.IV-670/9/71 z dnia 24.05.1971 poz. rej. zab. A-a-50/236/K
3. Cecenowo AZP 5-34/65 - Osada / grodzisko?, wczesnośredniowieczna, decyzja PWKZ Nr PSOZ-VI-5350/94 z dnia 30.11.1994 poz. rej. zab. A-a-118/S
4. Będziechowo AZP 6-31/129 - Grodzisko wczesnośredniowieczne IX - poł. X w., decyzja PWKZ Nr KL.IV-670/15/71 z dnia 07.06.1971 poz. rej. zab. A-a-55/242/K

5. Równo AZP 6-32/14 – Cmentarzysko kurhanowe wczesnośredniowieczne XI-XII w., decyzja PWKZ Nr KL.IV-670/10/71 z dnia 24.05.1971 poz. rej. zab. A-a-51/237/K
6. Główny AZP 6-32/29 Osada kultury wielbarskiej, wczesnośredniowieczna XI-XII w., decyzja PWKZ Nr KL.IV-670/1/73 z dnia 10.06.1973 poz. rej. zab. A-a-77/265/K
7. Siodłonie AZP 6-32/98 Grodzisko kultury łużyckiej, wczesnośredniowieczne, decyzja PWKZ Nr KL.IV-670/13/72 z dnia 26.06.1972
8. Siodłonie AZP 6-32/99 Grodzisko wczesnośredniowieczne IX – poł. XII w., decyzja PWKZ Nr KL.IV-670/12/72 z dnia 26.06.1972 poz. rej. zab. A-a-71/259/K
9. Wykosowo AZP 6-33/31 Osada kultury łużyckiej, późnośredniowieczna, decyzja PWKZ Nr KL.IV-670/12/73 z dnia 30.06.1973 poz. rej. zab. A-a-88/276/K
10. Żoruchowo AZP 7-30/45 - Grodzisko wyżynne kultury łużyckiej pomorskiej, wczesnośredniowieczne, decyzja PWKZ Nr KL.IV-670/12/71 z dnia 24.05.1971 poz. rej. zab. A-a-53/239/K.

Zagrożenia dla zabytków archeologicznych z terenu gminy

Przed wszystkim należy podkreślić, że wszelkie inwestycje, które wiążą się z pracami ziemnymi, takie jak np. kanalizacja, wodociągi, inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe, budowa dróg, obwodnic, lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa, planowane zalesienia, melioracje, regulacje cieków wodnych itp., stanowią istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Do takich inwestycji należy zaliczyć następujące projekty:

- - rozwój budownictwa na terenie gminy poprzez wyznaczanie nowych ulic i nowej zabudowy
- - remonty dróg gminnych oraz pasów drogowych,
- - inwestycje w sieć wodociągową oraz kanalizacyjną

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych z terenu gminy znajduje się na terenach rolnych, łąkach oraz nieużytkach. Stanowiska występują z reguły w pobliżu cieków oraz zbiorników wodnych lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu. Z racji intensywnej uprawy roli, duża część stanowisk

potencjalnie narażona jest na zniszczenie, ale ze względu na stopień zagrożenia i ich wartość poznawczą należy je zróżnicować i adekwatnie z nimi postępować. Przy szczególnie ważnych stanowiskach archeologicznych (zwłaszcza tych posiadających własną formę terenową – grodziska i kurhany), w ich obrębie i otoczeniu powinien obowiązywać całkowity zakaz zabudowy. W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowisk archeologicznych właściwy miejscowo konserwator zabytków może nakazać wykonanie wyprzedzających inwestycję badań archeologicznych.

W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowiska należy realizować wyprzedzające daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne, a w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny. Ewentualne granice stref badań powinny zostać ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub określone na mocy decyzji o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego.

Należy zwrócić baczną uwagę na prace ziemne podczas działalności inwestycyjnej w obrębie poszczególnych stanowisk archeologicznych i objąć te stanowiska ochroną konserwatorską już na etapie koncepcyjnym. Inwestorzy powinni wystąpić do właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków o wydanie zaleceń i uwarunkowań koniecznych do spełnienia w związku z daną inwestycją. Właściwy miejscowo Konserwator Zabytków może nakazać wykonanie poprzedzających inwestycję badań wykopaliskowych lub prowadzenie nadzoru archeologicznego w trakcie trwania prac ziemnych. Niezależnie od działalności inwestycyjnej, stanowiska w obrębie których zewidencjonowano liczne zabytki ruchome, zebrane w trakcie badań powierzchniowych należy typować w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na uzupełnienie informacji dotyczących konkretnych stanowisk. W przypadku ujawnienia podczas badań archeologicznych nowych faktów osadniczych należy ten fakt odnotować w karcie adresowej gminnej ewidencji zabytków.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest ujmowanie zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz uzgadnianie i wypełnianie

przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków. W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z WWKZ.

6.6 ZABYTKI MUZEALNE

Na terenie gminy brak jest placówek muzealnych.

6.7 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, a także rzemiosła. Do niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy Głównicyce zalicza się m.in. tradycyjne nazwy miejscowe (np. nazwy miejscowości, tradycyjne nazewnictwo miejsc szczególnych i topografii terenu). Niematerialnym dziedzictwem jest również historia gminy i poszczególnych wsi, legendy, czy historia i pamięć społeczności lokalnej.

W wielu miejscowościach w gminie zachował się historyczny układ dróg. Jest to jeden z elementów zasobów wartości kulturowych generujący ciągłość historyczną terenów osiedleńczych. Cenną wartość posiadają również zachowane, historyczne układy ruralistyczne.

W gminie żywe są tradycje kaszubskie, same Głównicy historycznie określane były jako Kaszubskie Jeruzalem.

Gmina Głównicy jest również terenem osadnictwa Słowińców (przede wszystkim Gać oraz Izbica). Słowińcy (kasz. Słowińcë) lub Kaszubi Nadlebscy to historyczna grupa etnograficzna, będąca w istocie odłamem ludności kaszubskiej, zamieszkującej do lat po drugiej wojnie światowej tereny nad jeziorami Gardno i Łebsko (północno-zachodnia część województwa pomorskiego). Posługiwali się oni gwarą słowińską, wchodzącą w skład dialektu północnokaszubskiego języka kaszubskiego. W ukształtowaniu wyznaniowym Słowińców wyraźną większość stanowili luteranie.

Od XVIII wieku Słowińcy ulegali naciskom germanizacyjnym, np. stopniowo w kolejnych wsiach wprowadzano nakaz prowadzenia nabożeństw w języku niemieckim. W 1945 roku liczebność Słowińców szacowano na ok. 2 tys. osób, głównie we wsiach: Kluki, Izbica, Głównicy, Głównicy, Gardna Wielka i Mała, Wicko, Rowy i Cecenowo. Nieurodzajne gleby i bogate w ryby jezioro Łebsko spowodowały, że mężczyźni głównie zajmowali się rybactwem.

Po roku 1945 Słowińcy, traktowani jako zamieszkujący przed wojną ziemie niemieckie i posługujący się językiem niemieckim Niemcy, byli szykanowani i wysiedlani. Wielu z nich zmuszono do emigracji do Niemiec. Znaczna liczba znalazła się w obozie przesiedleńczym w dzielnicy Hamburga, Finkenwerder; osiedlając się później w kilku sąsiadujących ze sobą dzielnicach miasta i pobliskich wsiach. Nie wszyscy jednak zostali wysiedleni; dzięki różnym zabiegom udało się zatrzymać migrację ludności ze wsi Kluki – około 100 osób, jednak w większości wyemigrowali oni do Niemiec w latach 70. XX w.

Współcześnie Słowińcy i ich potomkowie czują się Niemcami, jedynie dzieci pochodzące z małżeństw mieszanych czują się także Polakami.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT dla Gminy Głównicy.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
• Niezwykle atrakcyjne położenie Gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki aktywnej • Dobra drogowa dostępność komunikacyjna, w tym sąsiedztwo drogi S6 • Przybałtyckie położenie • Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej • Interesujące obiekty zabytkowe, takie jak np. kościoły w Cecenowie, Główniczach i Stowiecinie • Duża grupa założeń dworskich i parkowych obecnych w wielu miejscowościach gminy • Historyczny charakter gminy • Kultura słowińska i kaszubska wyróżnikiem gminy w skali krajowej • Obecność Słowińskiego Parku Narodowego przyciągającego turystów • Różnorodność zabudowy, która częściowo zachowała historyczny, charakter • Szeroki zasób archeologiczny gminy • Ciekawe układy ruralistyczne wsi • Obecność zabytkowych założeń cmentarnych • Duża liczba szlaków turystycznych • Wykorzystywanie funduszy unijnych • Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy, szkół oraz nowych mieszkańców • Odbywające się regularnie imprezy kulturalne • Zwiększająca się liczba odwiedzających Gminę turystów • Czystość środowiska naturalnego	• Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków oraz rejestru zabytków • Niekontrolowane przebudowy i rozbiórki obiektów zabytkowych • Trudności finansowe właścicieli obiektów zabytkowych • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych • Brak dostępności kolejowej • Problemy komunikacyjne w trakcie dużego natężenia urlopowego • Duża powierzchnia terenów chronionych zmniejszająca możliwości inwestycyjne • Sezonowość turystyki • Migracje rdzennej ludności • Problemy demograficzne • Brak opracowań studium krajobrazu gmin uwzględniającego ochronę krajobrazową obiektów zabytkowych, układów ruralistycznych, cennych ekspozycji panoram widokowych • Lokalizowanie urządzeń odnawialnej energii w postaci turbin wiatrowych oraz wielkopowierzchniowej fotowoltaiki i agrofotowoltaiki bez opracowań studium krajobrazowego

• Często aktualizowana strona internetowa Gminy • Aktywność społeczeństwa	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• Zwiększenie środków budżetowych na działania związane z ochroną zabytków • Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków • Szersza promocja walorów kulturowych Gminy • Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki budynków • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne • Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby • Rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym regionu • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) • Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych w sferze dziedzictwa kulturowego • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych • Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Pomorskiego	• Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do historycznego charakteru • Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remoncie obiektów zabytkowych • Niszczenie zabytkowych nawierzchni kamiennych przez modernizację dróg • Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska • Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację substancji zabytkowej • Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów • Częściowy zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych • Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe (pożary) • Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez inwestycje agresywne widokowo takie jak wielkopowierzchniowa fotowoltaika, agrofotowoltaika oraz turbiny wiatrowe • Akty wandalizmu

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GŁÓWCZYCE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami z terenu Gminy. Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę dziejów Gminy i charakter jego dziedzictwa kulturowego, są zgodne z celami wskazanymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także komplementarne w stosunku do pozostałych dokumentów strategicznych.

CEL 1: Ochrona i opieka nad zabytkami oraz ochrona krajobrazu kulturowego jako element polityki przestrzennej oraz społecznej – przybliżający mieszkańcom Gminy Głównicy tożsamość regionalną	
Priorytet:	Działania:
Ścisłe powiązanie zadań służących opiece nad zabytkami ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz polityką przestrzenną gminy	- aktualizacja poszczególnych dokumentów - dbałość o włączenie ochrony dziedzictwa kulturowego do treści dokumentów - aktualizacja Planu Ochrony Zabytków na wypadek Konfliktu Zbrojnego - opracowanie zaktualizowanych kart gminnej ewidencji zabytków
Wprowadzenie i egzekwowanie zasad ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego	- wprowadzenie jednolitej polityki dotyczącej obiektów zabytkowych - dążenie do zachowania ładu przestrzennego w ramach istniejących jednostek osadniczych - zachowanie istniejących układów ruralistycznych

Wspieranie rozwoju regionalnych galerii, izb pamięci, świetlic (np. istniejących izb historycznych, muzeów itp.) oraz społeczników zainteresowanych promocją lokalnych tradycji historycznych	- wsparcie dla wydawania publikacji regionalnych - wsparcie działania NGO promujących Gminę Główczyce oraz lokalne tradycje historyczne - organizacja konkursów wiedzy o regionie itd.
Kultywowanie elementów lokalnej tradycji oraz kultury Kaszubów i Słowińców wśród mieszkańców gminy	- wprowadzenie elementów lokalnego folkloru do edukacji szkolnej dzieci i młodzieży - przybliżanie historii Kaszubów i Słowińców wśród lokalnej społeczności, także poprzez działalność szkół z językiem kaszubskim (Cecenowo, Rzuszcze)
Pielęgnowanie pamięci o ważnych postaciach i wydarzeniach z historii Gminy	- przybliżenie lokalnego folkloru, legend i podań dotyczących historycznych postaci zamieszkujących lub związanych z Gminą - dbałość o miejsca pamięci związane z historią Gminy – cmentarzy, miejsc pamięci narodowej i innych obiektów historycznych - wsparcie działalności Gminnego Ośrodka Kultury, jako instytucji animującej lokalną kulturę i tradycję
Stworzenie instrumentów umożliwiających wsparcie rewitalizacji obiektów zabytkowych	- przeznaczanie środków budżetowych w ramach odpowiedniej uchwały Rady Gminy - stworzenie zachęt finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych - opracowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji obejmującego tereny o charakterze zabytkowym
Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji celów związanych z	

ochroną dziedzictwa historycznego	
Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w gminie	- realizacja ochrony krajobrazu kulturowego i ekspozycji zespołów zabytkowych poprzez uwzględnianie w planach miejscowych i dokumentach planistycznych rozwiązań wypracowanych w porozumieniu z organami ochrony zabytków, chroniących je przed nieodwracalnym zniszczeniem przez agresywne widokowo inwestycje, szczególnie wielkopowierzchniową fotowoltaikę i agrofotowoltaikę oraz turbiny wiatrowe

CEL 2: Projekt „Poza utartym szlakiem” wykorzystujący dziedzictwo kulturowe jako podstawowy element strategii promocji Gminy wśród osób odwiedzających region powiatu słupskiego

Priorytet:	Działania:
Wprowadzenie na terenie Gminy zintegrowanego systemu informacji wizualnej dotyczącej zasobu i walorów dziedzictwa kulturowego, w odniesieniu do najcenniejszych przestrzeni (krajobrazów), miejsc (punktów widokowych bądź pamiątkowych), obiektów (parki, cmentarze, budowle, zespoły).	- identyfikacja najcenniejszych zabytków - opracowanie jednolitego systemu oznaczeń - odpowiednie wyeksponowanie najcenniejszych zabytków
Stworzenie koncepcji promocji gminy ze szczególnym uwzględnieniem turystyki jednodniowej i weekendowej, ukierunkowanej przede wszystkim na odwiedzających miejscowości wypoczynkowe	- tworzenie nowych produktów turystycznych dostosowanych do turystyki jednodniowej i weekendowej - działania promocyjne w aglomeracji słupskiej oraz trójmiejskiej - współpraca z innymi jednostkami samorządu terytorialnego w celu

	uzyskania efektu synergii i wspólnego pozyskiwania środków - współpraca ze Słowińskim Parkiem Narodowym
Opracowanie mapy ukazującej zasoby i walory gminnego krajobrazu kulturowego na tle walorów przyrodniczych i atrakcji turystycznych; udostępnienie mapy w siedzibie Urzędu Gminy i w siedzibach prowadzonych przez niego organów (dom kultury, biblioteka publiczna)	
Przygotowanie i druk folderów promujących walory krajobrazowe (zabytkowe i przyrodnicze) terenów Gminy	- wraz z udziałem w targach, konferencjach bądź programach międzygminnych - uwzględnienie różnych możliwości spędzania wolnego czasu – turystyki pieszej, rowerowej, wodnej, samochodowej itd.
Inicjowanie, wspieranie i udzielanie pomocy (organizacyjnej, rzeczowej i finansowej) przy tworzeniu nowoczesnych multimedialnych ekspozycji (stałych i czasowych) poświęconych dziedzictwu regionu	- przy wykorzystaniu środków krajowych i unijnych
Współpraca z mediami regionalnymi w zakresie promocji walorów dziedzictwa kulturowego, ze szczególną uwagą zwróconą na problematykę rewitalizacji zabytków.	- w tym działania marketingowe, przyciągające zarówno turystów, jak i inwestorów
Rewaloryzacja cmentarzy ewangelickich jako zadanie aktywizujące lokalną społeczność i przyciągające odwiedzających Gminę turystów	- przeprowadzenie inwentaryzacji cmentarzy w celu wyznaczenia najpilniejszych potrzeb rewaloryzacyjnych - wytypowanie obszarów priorytetowych

	z punktu widzenia wartości zabytkowej oraz możliwości wykorzystania jako element promocji walorów turystycznych - wykorzystanie nowoczesnych technologii np. wirtualnego spaceru
Rozwój szlaków turystycznych na terenie gminy, ze szczególnym uwzględnieniem powstania i rozwoju Szlaku Elektrowni Wodnych Gminy Główny	- weryfikacja możliwych zewnętrznych źródeł finansowania - pozyskiwanie środków - stworzenie dokumentacji projektowej - wytyczenie szlaków kajakowych łączących poszczególne obiekty - poprawa dostępności do elektrowni - odpowiednie oznakowanie szlaku oraz umieszczenie tablic informacyjnych przy najważniejszych obiektach - wybudowanie infrastruktury turystycznej towarzyszącej - działania promocyjne na zewnątrz gminy, współpraca z innymi JST
Przeznaczanie środków z budżetu gminy na realizację działań inwestycyjnych dotyczących obiektów zabytkowych	- główne działanie - „Renowacja zabytkowego obiektu sakralnego wraz z naprawą utwardzeń okalających kościół w Stowięcinie” – prace obejmują: • roboty renowacyjne elewacji wieży kościoła • malowanie wnętrza kościoła • wymiana nawierzchni z kostki brukowej • wykonanie oświetlenia iluminacyjnego kościoła - w ramach dostępnych środków i w miarę pojawiających się potrzeb dofinansowane zostaną również rewaloryzacje następujących obiektów: • prace konserwatorskie, restauratorskie, lub roboty

	budowlane przy kościele w Żelkowie • prace konserwatorskie, restauratorskie, lub roboty budowlane przy kościele w Główczytach • prace konserwatorskie, restauratorskie, lub roboty budowlane przy kościele w Cecenowie
--	--

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Główczyce powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony gminy Główczyce zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz wydziały Urzędu Gminy w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzeniu miejsc pracy związanych z rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),

- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*(tj. Dz.U. z 2018r. poz. 2067 ze zm.) Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat. Wójt sporządza sprawozdanie z jego realizacją co 2 lata i przedstawia je Radzie Gminy. Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż

ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (szczegóły dostępne na <http://www.mkidn.gov.pl>)
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków (szczegóły dostępne na https://wuoz_gd.bip.gov.pl/dotacje/zasady-przyznawania-dotacji.html)
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (szczegóły nt. nowej perspektywy finansowania dostępne są na stronach WRPO)
- źródła w ramach programów unijnych takich jak Program Rozwoju Obszarów Wiejskich lub Program Infrastruktura i Środowisko

- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG (szczegóły programów ogłaszane są na bieżąco)

11.1 ŹRÓDŁA KRAJOWE

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ MINISTRA WŁAŚCIWEGO DS. KULTURY ORAZ PROGRAMY OPERACYJNE MINISTERSTWA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego programy operacyjne stanowią podstawę ubiegania się o środki ministerialne na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Programy operacyjne określają: cele, zadania, typy projektów, alokację finansową, uprawnionych wnioskodawców, tryb naboru i wyboru wniosków, kryteria oceny, zobowiązania wnioskodawców, wskaźniki monitoringu. Przy ocenie wniosków branych jest pod uwagę wiele kryteriów, m.in.: wartość merytoryczna, zakorzenienie w tradycji, zasadność realizacji projektu, wiarygodność organizatora, efektywność wykorzystania środków. Programy są ogłaszane rokrocznie, z reguły w kilku priorytetach.

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe” jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

a. Ochrona zabytków

Strategicznym celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Kluczowe dla realizacji celów priorytetu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach priorytetu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. W pierwszej kolejności wsparcie otrzymywać będą obiekty najbardziej zagrożone oraz zabytki najcenniejsze – wpisane

na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznane za Pomniki Historii oraz te, posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Biorąc pod uwagę fakt, że priorytet ma charakter ogólnopolski, szczególny nacisk kładziony jest też na projekty uwzględniające rolę zabytków w rozwoju turystyki. Dlatego istotnym celem priorytetu jest kierowanie pomocy dla cennych obiektów położonych na terenach uboższych gospodarczo i turystycznie, czego efektem będzie zwiększenie dostępności do zabytków, podniesienie atrakcyjność regionów i wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Mimo, że określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie ich doświadczenie, podejmowanie w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu zabytkowego oraz umiejętność pozyskiwania innych niż ministerialne środków na realizację zadania, a także zdolność do maksymalnego wykorzystania w przyszłości potencjału dofinansowanej inwestycji. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach priorytetu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
2. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat

poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).

3. W przypadku zadań określonych w ust. 1 można ubiegać się wyłącznie o dofinansowanie kosztów określonych w art. 77. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.).
4. Do priorytetu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

Uprawnieni wnioskodawcy

1. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.
2. W przypadku zadań określonych w § 1 ust. 1 pkt. 2 regulaminu tego priorytetu o dofinansowanie ubiegać mogą się wyłącznie wnioskodawcy, których działalność nie jest finansowana ze środków publicznych.
3. O dofinansowanie w ramach priorytetu nie mogą ubiegać się państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tryb naboru: do 30 listopada i 31 marca każdego, kolejnego roku. Nabory listopadowe zazwyczaj wyczerpują alokację na dany rok

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25 000,00 zł.
2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.
3. Dofinansowanie, zgodnie z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych.

4. W przypadkach określonych w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone w kwocie do 100% nakładów koniecznych.
5. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest umieścić we wniosku stosowną informację na ten temat wraz z uzasadnieniem. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie odrzucony jako błędny formalnie.

Na podstawie art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

- 12.modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13.wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14.uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15.działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16.zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
- 17.zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

UWAGA – sporządzenie ekspertyz, badań, dokumentacji, programów lub projektów stanowi koszty kwalifikowane jedynie w przypadku, gdy są częścią prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, bądź wynikają z prowadzonych prac i są wykonywane po dacie podpisania umowy o dotację.

b. Kultura ludowa i tradycyjna

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003

roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami.

c. Ochrona zabytków archeologicznych

Strategicznym celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka. Stąd zadaniem priorytetu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także publikacja ich wyników. Nie będą natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym).

Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów priorytetu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Zadania

finansowane z ramach priorytetu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Szczególnie istotne jest upowszechnianie wyników badań już zakończonych, które do tej pory nie doczekały się opracowania i publikacji, stąd projekty podejmujące takie zagadnienia będą wyżej oceniane.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach priorytetu rozszerzony zostaje zakres finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu.

Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach priorytetu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równolegle działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań, służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- 1) ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- 2) nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- 3) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

W przypadku wyników archeologicznych badań poprzedzających inwestycje, dofinansowane mogą być wyłącznie koszty opracowania redakcyjnego i publikacji książkowej oraz ewentualnych dodatkowych analiz, które nie zostały wykonane w ramach umowy z inwestorem.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego:

- 1) samorządowe instytucje kultury;
- 2) państwowe instytucje kultury;
- 3) organizacje pozarządowe;
- 4) publiczne uczelnie akademickie;
- 5) niepubliczne uczelnie akademickie;
- 6) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 30 000 zł.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

3. Maksymalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 200 000 zł oraz nie może przekraczać 85% budżetu przedstawionego we wniosku.

Wnioskodawca może ubiegać się o dofinansowanie zadania na okres dwóch kolejnych lat. Zadania dwuletnie muszą spełniać następujące warunki:

- 1) wnioskodawca przedstawia w formularzu wniosku odrębne kosztorysy i harmonogramy na każdy rok realizacji zadania;
- 2) w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie minimalnej i maksymalnej kwoty dofinansowania wnioskowanego na dany rok realizacji, określone w § 14 ust. 1 i ust. 3 regulaminu priorytetu;
- 3) w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie procentowego udziału dofinansowania ministra w stosunku do rocznego budżetu zadania określone w § 14 ust. 3 regulaminu priorytetu, z zastrzeżeniem § 14 ust. 7-9 .

W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku, określona zostaje całościowa kwota dofinansowania wraz z podziałem na każdy rok realizacji.

Koszty kwalifikowane:

1. Honoraria i wynagrodzenia:

- wykonawców badań, dokumentacji, konserwacji i analiz specjalistycznych,
- autorów tekstów i opracowań,
- redaktorów, tłumaczy i recenzentów tekstów do publikacji.

2. Zakup usług związanych z realizacją zadania:

- analizy i badania specjalistyczne, np. metalograficzne, dendrologiczne,
- wykonanie dokumentacji, także w formie cyfrowej (np. modele 3D, skany),
- konserwacja zabytków ruchomych,
- wykonanie zdjęć lotniczych,
- badania nieinwazyjne, np. geomagnetyczne, elektrooporowe.

3. Koszty związane z publikacją, w tym:

- projekt, skład, łamanie, druk,
- opracowanie fotografii i ilustracji,
- tłoczenie płyt,
- publikacja w internecie.

4. Organizacja realizacji zadania, w tym:

- wynajęcie sprzętu niezbędnego do wykonania badań,
- zakup map niezbędnych do realizacji zadania,
- zakup niezbędnych materiałów biurowych,
- koszty transportu i wyjazdów w teren (z wyłączeniem noclegów),
- koordynacja zadania,

- obsługa finansowo-księgowa (nie dotyczy instytucji kultury oraz uczelni).
5. Promocja zadania, w tym: ogłoszenia w mediach i internecie, ulotki i broszury reklamowe, organizacja wystaw, spotkań i konferencji (ale nie udział w konferencjach organizowanych przez inne podmioty).

Koszty promocji nie powinny przekraczać 10% budżetu zadania.

d. Rozwój infrastruktury kultury – Infrastruktura kultury

Celem Programu „Rozwój infrastruktury kultury” jest wsparcie infrastruktury i poprawa funkcjonowania podmiotów prowadzących działalność kulturalną, szkół i uczelni artystycznych oraz domów kultury.

Celem priorytetu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

Od wielu lat sytuacja podmiotów działających w sferze kultury ukazuje ogromne potrzeby wsparcia finansowego, które umożliwi ich modernizację i rozwój, a także zwiększenie dostępu i podniesienie atrakcyjności oferty kulturalnej. Strategicznym celem priorytetu jest zatem stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze. Katalog działań priorytetu, obejmujący prace budowlane, zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, czy sporządzanie dokumentacji technicznej, daje możliwość finansowania zadań generujących istotne zmiany jakościowe, w zakresie sprawności i efektywności funkcjonowania zaplecza materialno-technicznego, podmiotów objętych priorytetem.

Ze względu na zróżnicowany stan infrastruktury w tym sektorze założenia priorytetu dopuszczają finansowanie różnorodnych zadań. Szczególnie istotne są: poprawa stanu infrastruktury kultury zwiększająca dostęp do oferty kulturalnej i podnosząca jej atrakcyjność, działania przyczyniające się do faktycznego zwiększenia potencjału instytucji kultury, dostosowanie do standardów europejskich, wzrost konkurencyjności podmiotu, wzmocnienie działalności o charakterze ponadregionalnym. Konieczne jest także wspieranie zadań o charakterze interwencyjnym, likwidujących skutki zdarzeń losowych, klęsk żywiołowych lub

związanych z prowadzeniem wieloletnich inwestycji, wdrażaniem działań zapewniających niezbędne warunki do prowadzenia działalności kulturalnej.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów, o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, zostaje wprowadzona w ramach priorytetu możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu w danym roku budżetowym. Wsparcie finansowe kierowane będzie do podmiotów, których zadania powstaną w oparciu o stabilne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują konsekwentną realizację podjętych działań, a inwestycje wpiszą się w ich kompleksowe plany rozwoju. Istotnym kryterium oceny projektów będą zarówno korzyści, wynikające z realizacji zadania na tle potrzeb podobnej grupy wnioskodawców, jak i zdolność do prowadzenia działań inwestycyjnych oraz dotychczasowa działalność kulturalna w okresie 2 ostatnich lat.

Inwestycje w zakresie poprawy infrastruktury, poprzez tworzenie przyjaznej i nowoczesnej bazy technicznej, powinny przyczynić się do zwiększenia efektywności działalności instytucji kultury oraz wzrostu uczestnictwa w kulturze.

1. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących zadań inwestycyjnych służących prowadzeniu działalności kulturalnej:

- 1) budowa, roboty budowlane, przebudowa, remont wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych i wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej;
- 2) zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych;
- 3) przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji, w tym projektów architektonicznych, studiów wykonalności, analizy oddziaływania na środowisko;
- 4) zadania dotyczące budowy, rozbudowy i przebudowy obiektów budowlanych wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem domów kultury, centrów kultury oraz ośrodków kultury;
- 2) państwowe instytucje kultury;
- 3) jednostki samorządu terytorialnego – z wyjątkiem sytuacji, gdy występują o dofinansowanie jako organy prowadzące domy kultury, centra kultury oraz ośrodki kultury;
- 4) organizacje pozarządowe;
- 5) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi:

- 1) 50 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 2 i pkt. 3 regulaminu priorytetu;
- 2) 300 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 i pkt. 4 regulaminu priorytetu.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

3. Wnioskowane dofinansowanie nie może przekraczać:

- 1) 75% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania nie wyższej niż 3 000 000 zł;
- 2) 50% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania wyższej niż 3 000 000 zł.

Koszty kwalifikowane:

Budowa, roboty budowlane, przebudowa i remont obiektu budowlanego na cele działalności kulturalnej i edukacyjnej w zakresie kultury – koszty prac wykonywanych w obiektach lub koszty adaptacji obiektów, służących poprawie warunków ich funkcjonowania, tj.:

- budowa – wykonanie obiektu budowlanego w określonym miejscu, a także odbudowa, rozbudowa, nadbudowa obiektu budowlanego;
- roboty budowlane – prowadzenie prac polegających na budowie, przebudowie, montażu, remoncie lub rozbiórce obiektu budowlanego;
- przebudowa (modernizacja) – wykonanie robót budowlanych, w wyniku których następuje zmiana parametrów użytkowych lub technicznych istniejącego obiektu budowlanego;
- remont – wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, przy czym możliwe jest stosowanie wyrobów budowlanych innych, niż użyto w stanie pierwotnym. Dopuszcza się prace remontowe polegające na bieżącej konserwacji i wykończeniu obiektu (malowanie ścian, cyklinowanie podłóg);
- urządzenia budowlane – wyposażenie obiektu budowlanego w urządzenia techniczne zapewniające możliwość użytkowania obiektu, jak: przyłącza, urządzenia instalacyjne, w tym służące oczyszczaniu lub gromadzeniu ścieków, a także place postojowe, ogrodzenia;
- przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do realizacji planowanych prac – koszty opracowań/projektów dokumentacji branżowej, w tym także projekty aranżacji wnętrz;
- nadzór inwestorski/autorski – kontrola obiektów i procesów budowlanych;
- koszty związane z przeprowadzeniem postępowania przetargowego;
- koszty transportu.

Zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych – koszty zakupu środków trwałych służących wielokrotnemu wykorzystaniu takich jak:

- instrumenty i akcesoria muzyczne;
- sprzęt komputerowy i oprogramowanie;
- urządzenia biurowe;
- meble;

- systemy zabezpieczające przed kradzieżą/włamaniem;
- sprzęt/system nagłośnieniowy, oświetleniowy, multimedialny;
- wyposażenie pracowni specjalistycznych, np. pracowni plastycznych (sztalugi, antyramy, piece ceramiczne, koła garncarskie itp.), muzycznych, baletowych, krawieckich, scenograficznych, fotograficznych (aparaty fotograficzne, obiektywy, lampy, statywy, akcesoria ciemniowe itp.), filmowych, multimedialnych (tablice interaktywne, sprzęt audio-video, komputerowy, czytniki, tablety, oprogramowanie itp.), sal wystawowych (gabloty, systemy ekspozycyjne, manekiny itp.); sal teatralnych i kinowych (fotele, kurtyny, żaluzje, rolety, wyposażenie audio-video, rampy oświetleniowe, zaplecze itp.);
- środki transportu służące działalności kulturalnej;
- specjalistyczny sprzęt umożliwiający osobom niepełnosprawnym dostęp do oferty kulturalnej;
- montaż zakupionego sprzętu lub wyposażenia;
- transport zakupionego wyposażenia.

Przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji – koszty wykonania projektów architektonicznych, studium wykonalności, prognoz oddziaływań na środowisko.

Budowa, rozbudowa i przebudowa obiektów budowlanych, wraz z zakupami niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich – współfinansowanie kosztów niekwalifikowanych projektów budowy i przebudowy obiektów służących działalności kulturalnej ze środków europejskich, mających podpisane umowy na dofinansowanie projektu, które są kosztami objętymi niniejszym programem jak w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 regulaminu.

Warto wspomnieć także o innych programach realizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a mianowicie:

- „Zabytek Zadbane” - jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje

Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 roku podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Ocenie Jury konkursowego podlegać będą jakość i zakres prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych, a także wykonane rewitalizacje zabytków architektury. Konkurs promuje właściwe użytkowanie zabytkowych obiektów, ochronę „substancji zabytkowej” podczas wykonywanych remontów, utrzymanie estetycznego wyglądu budowli oraz ich otoczenia, które nierzadko również wpisane jest do rejestru zabytków.

- Wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi w kraju - Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW

1. Cel rozdziału środków:

Poprawa stanu zachowania zabytków poprzez:

- a) ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) konserwację i rewaloryzację zabytków;
- c) udostępnianie zabytków na cele publiczne.

2. Rodzaje kwalifikujących się zadań: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

- a) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- b) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- c) przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

3. Uprawnieni wnioskodawcy:

- a) osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego;
- b) z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w pkt 2 lit. c, może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wnioskodawcami nie mogą być: państwowe instytucje kultury nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub współprowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego i Ministra Edukacji Narodowej, państwowe szkoły i uczelnie wyższe, a także podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Koszty kwalifikujące się do dofinansowania:

- a) dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. nr 162, poz. 1568 ze zm.);
- b) dofinansowanie może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych;

c) dofinansowanie w wysokości do 100 % może być udzielone jedynie w przypadkach gdy:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub robót,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót.

Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych jest zobowiązany do uzasadnienia swojego wniosku. Uzasadnienie winno być poparte dokumentem potwierdzającym spełnienie przez wnioskodawcę przesłanek o których mowa w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (np. kserem karty białej, szczegółowy opis stanu zachowania obiektu sporządzony przez autora programu prac konserwatorskich, ekspertyza techniczna itp.).

DOTACJE WOJEWÓDZKIE

Proces dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, odbywa się zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie odpowiedniej uchwały Sejmiku Województwa w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze województwa.

DOTACJE POWIATOWE

W myśl art. 81. ust. 1. i 2. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Art. 82. 1. Precyzuje, iż łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty

budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy lub powiatu nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

DOTACJE GMINNE

Zgodnie z art. 81 w/w ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r. nr 16, poz. 95 ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Miasta lub Gminy.

11.2 ŹRÓDŁA ZAGRANICZNE W RAMACH FUNDUSZY STRUKTURALNYCH

PROGRAM OPERACYJNY INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego największe znaczenie ma oś priorytetowa VIII – Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury, w ramach której wskazano Priorytet inwestycyjny 6 C – Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Priorytet zakłada lepszą dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki. Rezultatem interwencji będzie poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki.

W ramach priorytetu inwestycyjnego wsparciem objęte będą kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków

o znaczeniu ogólnopolskim i światowym, w tym znajdujących się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO i liście obiektów uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii. Przewiduje się również realizację projektów dotyczących rozwoju zasobów kultury jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez poprawę standardów funkcjonowania instytucji kultury, pełniących rolę kulturotwórczą i rolę ośrodków życia kulturalnego w wielu miastach Polski. Wspierane będą również nowoczesne rozwiązania w zakresie dostępu do kultury.

Wsparciem objęte zostaną projekty dotyczące infrastruktury małej skali, dla których maksymalna wartość wynosi 5 mln euro kosztów całkowitych; w przypadku projektów dotyczących dziedzictwa kulturowego znajdujących się na liście UNESCO próg ten wynosi 10 mln euro. Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawiązane przez uprawnionych beneficjentów Grupami docelowymi wsparcia będą użytkownicy wspieranej infrastruktury, tj. mieszkańcy całej Polski oraz turyści (również zagraniczni). Infrastruktura ta zlokalizowana jest głównie na terenie miast wojewódzkich (i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie) oraz w mniejszym stopniu w miastach regionalnych i subregionalnych.

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak

i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania Gminy Głównicy, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

**WYKAZ ZABYTEKÓW WPISANYCH DO WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI
ZABYTEKÓW I REJESTRU ZABYTEKÓW WOJ. POMORSKIEGO**

LP	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Będziechowo			spichlerz w zespole folwarcznym	
2	Będziechowo			park historyczny	
3	Będziechowo			cmentarz historyczny	
4	Cecenowo			zespół dworsko-parkowy /dwór, park/	A - 196
5	Cecenowo			kościół paraf.p.w. Wniebowzięcia NMP	A - 1418
6	Cecenowo			cmentarz historyczny	
7	Cecenowo		5	daw. budynek stacji kolejowej	
8	cecenowo			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
9	Cecenowo			pałac XIX wiek (przy dworze)	
10	Cecenowo			stodoła nr 1 w zespole folwarcznym	
11	Cecenowo			stodoła nr 2 w zespole folwarcznym	
12	Cecenowo			stajnia koni wyjazdowych i roboczych oraz spichlerz (ob. magazyn) w zespole folwarcznym	
13	Cecenowo			chlewnia w zespole folwarcznym	
14	Cecenowo			transformator w zespole folwarcznym	
15	Ciemino			układ przestrzenny zespołu dworsko- folwarcznego	
16	Ciemino		18	budynek mieszkalny w zespole dworsko-folwarcznym	
17	Ciemino		19	dwór w zespole dworsko- folwarcznym	
18	Ciemino			transformator w zespole folwarcznym	
19	Ciemino			stodoła w zespole folwarcznym	
20	Ciemino			stajnia w zespole folwarcznym	
21	Ciemino		3	karczma ob. budynek mieszkalny	
22	Ciemino		11	budynek mieszkalny	
23	Ciemino		16	szkoła ob. budynek mieszkalny	
24	Ciemino			park historyczny	
25	Choćmirówko			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
26	Choćmirówko			dwór	
27	Choćmirówko			cmentarz historyczny	
28	Choćmirówko			park historyczny	
29	Choćmirowo			park historyczny	
30	Choćmirowo			cmentarz historyczny	
31	Dargoleza		1	dom	
32	Dargoleza		2	dom	
33	Dargoleza		3	dom	
34	Dargoleza		9	dom	
35	Dargoleza		12	dom	
36	Dargoleza		14	dom	
37	Dargoleza		dz. 9/16	stodoła w zespole folwarcznym	
38	Dargoleza		dz. 9/16	obora w zespole folwarcznym	

39	Dargoleza		dz. 9/17	stajnia, chlewnia i spichlerz w zespole folwarczym	
40	Dargoleza			transformator w zespole folwarczym	
41	Dargoleza		9	szkoła ob. dom mieszkalny	
42	Dargoleza		12	budynek mieszkalny	
43	Dargoleza		14	budynek mieszkalny	
44	Dargoleza			cmentarz historyczny	
45	Dochówko			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
46	Dochówko			spichlerz w zespole folwarczym	
47	Dochówko		12	budynek mieszkalny	
48	Dochówko		13	budynek mieszkalny	
49	Dochówko		14	budynek mieszkalny	
50	Dochówko		15	budynek mieszkalny	
51	Dochówko		17	budynek mieszkalny	
52	Drzeżewo			budynek elektrowni wodnej	
53	Drzeżewo			elektrownia wodna	
54	Drzeżewo			JAZ	
55	Drzeżewo		dz. 25/1	cmentarz historyczny	
56	Drzeżewo		dz. 9/1	cmentarz historyczny	
57	Gać		11	budynek gospodarczy	
58	Gać		14	dom	
59	Główczyce			zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	A - 1171
60	Główczyce			zespół kościelny : 1.kościół parafialny p.w. Św.Piotra i Pawła; 2.kaplica cmentarna z 1869 r., 3.kaplica cmentarna z pocz.XX, 4. plebania	A - 1425
61	Główczyce		3	budynek mieszkalny	
62	Główczyce		14	budynek mieszkalny wraz z bramą	
63	Główczyce		dz. 544/70	stodoła w zespole folwarczym	
64	Główczyce		dz. 544/70	stajnia w zespole folwarczym	
65	Główczyce			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
66	Główczyce	Ciemńska	1	dom mieszkalny	
67	Główczyce	Dworcowa	10	budynek mieszkalny	
68	Główczyce	Dworcowa	12	budynek mieszkalny	
69	Główczyce	Dworcowa	17	budynek mieszkalny	
70	Główczyce	Kościuszki	2	dom	
71	Główczyce	Kościuszki	3	dom	
72	Główczyce	Kościuszki	4	szkoła	
73	Główczyce	Kościuszki	7	dom	
74	Główczyce	Kościuszki	8	dom	
75	Główczyce	Kościuszki	10	dom	
76	Główczyce	Kościuszki	12	dom	
77	Główczyce	Kościuszki	17	dom	
78	Główczyce	Kościuszki	20	dom	
79	Główczyce	Kościuszki	27	budynek mieszkalny	
80	Główczyce	Mickiewicza	1	dom	
81	Główczyce	Mickiewicza	4	budynek mieszkalno-usługowy	
82	Główczyce	Mickiewicza	11	budynek mieszkalny (część niższa)	

83	Główczyce	Mickiewicza	22	dom	
84	Główczyce	Osiedle	4-15.	budynki mieszkalne	
85	Główczyce	Osiedle	3, 3a, 5	budynki mieszkalne	
86	Główczyce	Skórzyńska	3.	dom	
87	Główczyce	Słupska	2.	budynek mieszkalny	
88	Główczyce	Słupska	4.	dom	
89	Główczyce	Słupska	6.	dom	
90	Główczyce	Słupska	19.	budynek mieszkalny	
91	Główczyce	Słupska	23.	dom	
92	Główczyce	Słupska	27.	dom	
93	Górzyno			zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	A - 1114
94	Górzysław			cmentarz historyczny	
95	Górzyno			cmentarz historyczny	
96	Górzyno			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
97	Górzyno		15,15a	dom zarządcy i leśniczego ob. budynek mieszkalny	
98	Górzyno		17	budynek mieszkalny	
99	Górzyno		13	kuźnia w zespole folwarcznym	
100	Górzyno			chlew w za	
101	Górzyno			chlew w zespole folwarcznym	
102	Górzyno			młyn wodny zagrody nr 54	
103	Górzyno			młyn wodny zagrody nr 55	
104	Górzyno		40	stodoła	
105	Izbica			dawny kościół protestancki	
106	Izbica		3	dom	
107	Izbica		45	leśniczówka	
108	Izbica		41	dom	
109	Izbica			park historyczny	
110	Izbica			cmentarz historyczny	
111	Kłęcino		41	stodoła	
112	Kłęcino			park historyczny	
113	Kłęcino			cmentarz historyczny	
114	Lipno		7	stodoła	
115	Lipno			cmentarz historyczny	
116	Mokre		1	chałupa mieszkalna (prawdopod. nie istnieje)	
117	Pobłocie			pałac	
118	Pobłocie		3	dom	
119	Pobłocie		6	dom	
120	Pobłocie		7	dom	
121	Pobłocie		9	dom	
122	Pobłocie		30	dom	
123	Pobłocie		49	dawna zagroda młynarska z młynem	
124	Pobłocie		71	dom	
125	Pobłocie		79	dom	
126	Pobłocie			park historyczny	
127	Pobłocie			budynek	
128	Pobłocie			cmentarz historyczny	
129	Podole Wielkie			zespół dworsko-parkowy (dwór, park)	A -407
130	Podole Wielkie			kaplica	
131	Podole Wielkie			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	

132	Podole Wielkie		9	zagroda	
133	Podole Wielkie		21	rządcówka w zespole folwarcznym ob. budynek mieszkalny	
134	Podole Wielkie		23	kuźnia w zespole folwarcznym ob. budynek mieszkalny	
135	Podole Wielkie		dz. 27/2	magazyn zbożowy w zespole folwarcznym	
136	Podole Wielkie		dz. 27/2	stajnia w zespole folwarcznym	
137	Podole Wielkie		dz. 311	gorzelnia w zespole folwarcznym	
138	Podole Wielkie		dz. 311	narzędziownia w zespole folwarcznym	
139	Podole Wielkie			cmentarz historyczny	
140	Przebędowo		2	dom	
141	Przebędowo		7	dom	
142	Przebędowo		7b	dom	
143	Równo			park historyczny	A - 1197
144	Równo			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
145	Równo			obora, stajnia spichlerz w zespole folwarcznym	
146	Równo			stodoła w zespole folwarcznym	
147	Równo			kuźnia, stelmacharnia, garaże w zespole folwarcznym	
148	Równo			obora w zespole folwarcznym	
149	Równo		9	dom	
150	Równo		10	dom	
151	Równo		11	dom	
152	Rumsko			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
153	Rumsko			stajnia, wozownia, cielętnik w zespole folwarcznym	
154	Rumsko			dawny warsztat z wiatą w zespole folwarcznym	
155	Rumsko		4	d. szkoła ob. budynek mieszkalny i siedziba ŚDS	
156	Rumsko			park historyczny	
157	Rzechcino przyporządkowany historycznie			cmentarz historyczny	
158	Rzuszcze			pałac	
159	Rzuszcze		35	dom	
160	Rzuszcze		43	dom	
161	Rzuszcze			cmentarz historyczny	
162	Siodłonie			transformator w zespole folwarcznym	
163	Siodłonie		2	budynek mieszkalny	
164	Siodłonie		13.	dom	
165	Siodłonie		16.	dom	
166	Siodłonie		22.	szkoła ob. budynek mieszkalny	
167	Siodłonie		22.	budynek gospodarczy	
168	Siodłonie			cmentarz historyczny	
169	Skórzyno			zespół pałacowo-parkowy /pałac, park/	A - 206
170	Skórzyno			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	

171	Skórzyno		12a	stajnia w zespole folwarcznym	
172	Skórzyno		12a	obora w zespole folwarcznym	
173	Skórzyno		dz. 50/10	magazyn nawozowy w zespole folwarcznym	
174	Skórzyno			cmentarz historyczny	
175	Stowięcino			zespół dworsko-parkowy /dwór, park/	A - 207
176	Stowięcino			kościół parafialny p.w. Św. Stanisława Biskupa i Męczennika wraz z otoczeniem kościoła	A - 208
177	Stowięcino			cmentarz historyczny	
178	Szczyrkowice			zespół dworsko-parkowy /dwór, park/	A - 211
179	Szczyrkowice			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
180	Szczyrkowice			stajnia w zespole folwarcznym	
181	Szczyrkowice			spichlerz w zespole folwarcznym	
182	Szczyrkowice			dom	
183	Szczyrkowice			gorzelnia	
184	Szczyrkowice			cmentarz historyczny	
185	Warblino			cmentarz historyczny	
186	Wielka Wieś			zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	A - 1157
187	Wielka Wieś			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
188	Wielka Wieś			stodoła w zespole folwarcznym	
189	Wielka Wieś			obora w zespole folwarcznym	
190	Wielka Wieś		37	budynek gospodarczy	
191	Wielka Wieś		38	budynek zarządcy	
192	Wielka Wieś		10	Zagroda 10	
193	Wielka Wieś		28	dom mieszkalny	
194	Wielka Wieś		28	stodoła	
195	Wielka Wieś		28	chlew	
196	Wielka Wieś		28	budynek inwentarski	
197	Wielka Wieś		29	dom mieszkalny	
198	Wielka Wieś		29	budynek gospodarczy	
199	Wielka Wieś		30	dom mieszkalny	
200	Wielka Wieś		31	dom mieszkalny	
201	Wielka Wieś		41	szkoła ob. budynek mieszkalny	
202	Wielka Wieś			cmentarz historyczny	
203	Wolinia			zespół pałacowo-parkowy /pałac, park/	A - 183
204	Wolinia			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
205	Wolinia		13	obora w zespole folwarcznym	
206	Wolinia		7	budynek mieszkalno-gospodarczy, daw. wozownia	
207	Wolinia		29	leśniczówka	
208	Wolinia		42	dom	
209	Wolinia			cmentarz historyczny	
210	Wykosowo			zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	A - 406
211	Wykosowo			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
212	Wykosowo		10	chałupa mieszkalna	

213	Wykosowo			wędzarnia w zespole folwarcznym	
214	Zgojewo			dwór	
215	Zgojewo			cmentarz historyczny	
216	Żelkowo			park historyczny	A - 1198
217	Żelkowo			kościół filialny p.w. św. Antoniego wraz z działką	A - 1825
218	Żelkowo			elektrownia wodna	
219	Żelkowo			elektrownia wodna	
220	Żelkowo			budynek elektrowni wodnej	
221	Żelkowo		12	dom	
222	Żelkowo		15	daw. dworzec kolejowy	
223	Żelkowo		42	stodoła	
224	Żelkowo			cmentarz historyczny	
225	Żoruchowo			zespół dworsko- parkowy/dwór,park/	A - 226
226	Żoruchowo			układ przestrzenny zespołu folwarcznego	
227	Żoruchowo		25	zagroda	
228	Żoruchowo		25	zagroda - piec chlebowy	
229	Żoruchowo		dz. 120/12	obora w zespole folwarcznym	
230	Żoruchowo		dz. 120/11	stajnia, magazyn w zespole folwarcznym	
231	Żoruchowo		dz. 120/11	stacja trafo przy stajni	
232	Żoruchowo		dz. 120/11	stodoła w zespole folwarcznym	
233	Żoruchowo		dz. 120/3	budynek gospodarczy w zespole folwarcznym	
234	Żoruchowo			cmentarz historyczny I i II	

**WYKAZ ZABYTEKÓW ARCHITEKTURY WPISANYCH DO EWIDENCJI
KONSERWATORSKIEJ DLA KTÓRYCH OPRACOWANO KARTY GEZ**

BĘDZIECHOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, l. 70 XIX w.

PARK DWORSKI, poł. XIX w.

DOM NR 28, szach., 2 poł. XIX w.

CECENOWO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. WNIEBOWZIECIA NMP:

a. kościół, mur., 1867-1868 r.,

b. cmentarz przykościelny, 1 poł. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

STACJA KOLEJOWA, ob. dom nr 5, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 41, mur., 1812-1814 r., rozbud. 2 poł. XIX w.,

b. park, k. XVII w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. stodoła, mur., 2 poł. XIX w.,

b. stajnia koni wyjazdowych, mur., 1857 r.,

c. stajnia koni roboczych, mur., 1857 r.

CHOĆMIROWO

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

PARK DWORSKI, 1 poł. XIX w.

CHOĆMIRÓWKO

CMENTARZ EWANGELICKI, pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 8, poł. XIX w.

b. park, 1 poł. XIX w.

CIEMINO

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 19, mur., 1 poł. XIX w.,

b. oficyna nr 18, mur., 1882 r.,

c. park, poł. XIX w.

DOM NR 11, mur., XIX/XX w.

DARGOLEZA

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 9, mur., 1 ćw. XX w.

STODOŁA FOLWARCZNA, mur.-drew., 2 poł. XIX w.

DOM NR 12, mur., k. XIX w.

DOM NR 14, mur., 1898 r.

DOCHÓWKO

SPICHLERZ FOLWARCZNY, mur., pocz. XX w.

DRZEŻEWO

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, l. 70 XIX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 18, mur., pocz. XX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY W ZAGRODZIE NR 4, mur.-drew., 1909 r.

DOM NR 19, mur.-szach., poł. XIX w.

DOM NR 22, mur., 2 poł. XIX w.

GAC

DOM NR 14, mur., XIX/XX w.

GŁÓWCZYCE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚŚ. PIOTRA I PAWŁA, ul. Kościuszki:

a. kościół, mur., 1891 r.,

b. kaplica cmentarna, mur., 1869 r.,

c. kaplica cmentarna, mur., pocz. XX w.,

d. cmentarz przykościelny, poł. XVIII w.,

d. plebania nr 9, mur., 1 poł. XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY, ul. Mickiewicza:

a. pałac nr 10, mur., poł. XIX w., przebud. 1910-1911 r.,

b. park, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY, ul. Mickiewicza:

a. dom nr 14, mur., 2 poł. XIX w.,

c. brama mur., 2 poł. XIX w.,

e. stodoła, mur., 2 poł. XIX w.,

f. obora, mur., 2 poł.

ul. Ciemińska

DOM NR 1, mur., XIX/XX w.

DOM NR 3, mur., 1921 r.

ul. Dworcowa

DOM NR 10, mur., pocz. XX w.

DOM NR 12, mur., pocz. XX w.

DOM NR 17, mur., l. 30 XX w.

ul. Kościuszki

DOM NR 3, mur., pocz. XX w.

DOM NR 4, mur., pocz. XX w.

DOM NR 6/6a, mur., 1911 r.

DOM NR 8, ob. Urząd Gminy, mur., k. XIX w.

DOM NR 10, mur., pocz. XX w.

DOM NR 12, mur., pocz. XX w.

DOM NR 14, mur., pocz. XX w.

DOM NR 17, mur., 1920 r.

DOM NR 20, mur., k. XIX w.

ul. Mickiewicza

DOM NR 1, mur., pocz. XX w.

DOM NR 3, mur., pocz. XX w.

DOM NR 6, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 11, mur., pocz. XX w.

DOM NR 22, mur., k. XIX w.

Osiedle

DOM NR 3, mur., l. 30 XX w.

ul. Podgórna

DOM NR 8, mur., 1 ćw. XX w.

ul. Skórzyńska

DOM NR 3, mur., pocz. XX w.

ul. Słupska

DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

DOM NR 4, mur., pocz. XX w.

DOM NR 6, mur., pocz. XX w.

DOM NR 19, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 20, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 22, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 23, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 27, mur., XIX/XX w.

DOM NR 31, mur., pocz. XX w.

ul. Szosa Słupska

DOM NR 1, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 3, mur., 1 ćw. XX w.

GORZYNO

CMENTARZ EWANGELICKI, l. 70 XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY I FOLWARCZNY:

a. pałac nr 13, mur., 1 poł. XIX w., rozbud. 2 poł. XIX w.,

b. park, 1 poł. XIX w.,

c. stajnia, mur., 4 ćw. XIX w.,

d. dom zarządcy nr 15, mur., k. XIX w.

GORZYSŁAW

CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w. (figuruje jako Gostkowo)

IZBICA

KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. JÓZEFA, mur., 1930 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, ob. komunalny, k. XIX w.

PARK DWORSKI, 1 poł. XIX w.

DOM NR 3, szach., 2 poł. XIX w.

DOM NR 35, mur., pocz. XX w.

DOM NR 41, mur., k. XIX w.

KLĘCINO

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

PARK PAŁACOWY, 1 poł. XIX w.

LIPNO

CMENTARZ EWANGELICKI, l. 70 XIX w.

ZAGRODA NR 7:

a. obora, mur., 1913 r.,

b. stodoła, szach., k. XIX w.

ZAGRODA NR 8:

a. obora, mur., 1 ćw. XX w.,

a. stodoła, mur., 1914 r.

OLSZEWKO

CMENTARZ EWANGELICKO-KATOLICKI, XIX w.

POBŁOCIE

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac, mur., pocz. XX w.,

b. park, XVIII/XIX w.

DOM NR 6, mur., pocz. XX w.

DOM NR 7, mur., 1907 r.

DOM NR 30, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 41, ob. przedszkole, mur., pocz. XX w.

ZAGRODA MŁYNARSKA NR 49, mur., XIX/XX w.

DOM NR 79, mur., pocz. XX w.

PODOLE WIELKIE

CMENTARZ RODOWY, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 22, mur., poł. XIX w.,

b. park, 1 poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. rządcówka nr 21, mur., 2 poł. XIX w.,

b. stajnia ze spichlerzem, mur., 2 poł. XIX w.,

c. gorzelnia, mur., 1900 r.,

d. stodoła, mur., 2 poł. XIX w.,

e. kuźnia, ob. dom nr 23, mur., poł. XIX w.

DOM NR 9, szach., 1 poł. XIX w.

PRZEBĘDOWO SŁUPSKIE

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. stodoła, mur., 2 poł. XIX w.,

b. dom robotników folwarcznych, nr 2, mur., poł. XIX w.,

c. dom robotników folwarcznych nr 7, mur., poł. XIX w.,

d. park, XVIII/XIX w.

RÓWNO

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

PARK DWORSKI, 2 poł. XVIII w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. stodoła, mur.-drew., pocz. XX w.,

b. obora, stajnia, spichlerz, mur. pocz. XX w.,

c. obora, mur.-drew., 1922 r.,

d. dwojak nr 9, mur., pocz. XX w.,

e. dwojak nr 10, mur., pocz. XX w.,

f. dwojak nr 11, mur., pocz. XX w.

DOM NR 15, mur., 2 poł. XIX w.

ZAGRODA NR 17:

a. dom, mur., 2 poł. XIX w.,

b. budynek inwentarski, mur., 1889 r.,

c. stodoła, mur., 1923 r.

RUMSKO

PARK DWORSKI, 1 poł. XIX w.

RZUSZCZE

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 16, mur., 1845 r.,

b. park, 1 poł. XIX w.

DOM NR 35, mur., pocz. XX w.

SIODŁONIE

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. obora, mur., 4 ćw. XIX w.,

b. owczarnia, mur., 4 ćw. XIX w.,

c. stodoła, drew., 1 ćw. XX w.,

d. czworak nr 13, mur., 4 ćw. XIX w.

ZESPÓŁ SZKOŁY, ob. zagroda nr 22:

a. szkoła, ob. dom, mur., XIX/XX w.,

b. budynek gospodarczy, mur., XIX/XX w.

SKÓRZYNO

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac nr 12, mur., pocz. XIX w.,

b. park, 1 poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. magazyn, szach., pocz. XIX w.,

b. stodoła, mur., pocz. XIX w.,

c. stajnia, mur., pocz. XIX w.,

d. obora, mur., pocz. XIX w.

STOWIĘCINO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA I MĘCZENNIKA wraz

z otoczeniem, mur., XV w. (wieża), XVII w.

CMENTARZ EWANGELICKO-KATOLICKI, k. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

PARK DWORSKI, 2 poł. XIX w.

SZCZYPKOWICE

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 24, mur., 1 poł. XIX w.,

b. park, XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. stajnia ze spichlerzem, mur., 1865 r.,

b. rządówka, mur., 2 poł. XIX w.

WARBLINO

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

PARK DWORSKI, k. XIX w.

WIELKA WIEŚ

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac nr 36, mur., 1 poł. XIX w., rozbud. 2 poł. XIX w.,

b. park, 1 poł. XIX w., k. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. obora, mur., pocz. XX w.,

b. stodoła, mur., pocz. XX w.,

e. rządówka nr 38, mur., 1900 r.

ZAGRODA NR 10:

a. obora, mur., XIX/XX w.,

b. stodoła, mur., XIX/XX w.

DOM NR 21, mur., 1920-1930 r.

DOM NR 26, mur., pocz. XX w.

ZAGRODA NR 28:

a. dom, mur., 1913 r.,

b. obora, mur.-drew., pocz. XX w.,

c. budynek inwentarski, mur., pocz. XX w.

DOM NR 30, mur., 1913 r.

DOM NR 31, mur., pocz. XX w.

WOLINIA

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac nr 13 , mur., XVIII w., XIX w.

b. park, 1 poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. gorzelnia, mur., XIX/XX w.,

b. wozownia, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy nr 7, mur., poł. XIX w.

DOM NR 42, mur., 1898 r.

WYKOSOWO

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac, mur., poł. XIX w.,

b. park, 1 poł. XIX w.

ZGIERZ

CMENTARZ EWANGELICKI, ok. 1918 r.

ZGOJEWO

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

DWÓR NR 15, mur., 2 poł. XIX w.

ŻELKOWO

KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. ANTONIEGO wraz z działką, mur., 1 poł. XIX w., przeb. 1897 r.

CMENTARZ KOMUNALNY, po 1945 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

PARK DWORSKI, poł. XIX w.

ELEKTROWNIA WODNA, mur., 1908 r., rozbud. 1952-1954 r.

DWORZEC KOLEJOWY, ob. dom nr 15, mur.-szach., k. XIX w.

DOM NR 5, mur., k. XIX w.

DOM NR 12, mur., 1913 r.

ŻORUCHOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., 1833 r.,

b. park, poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. magazyn, stajnia 1859 r.,

b. stodoła, poł. XIX w.,

c. obora, mur., 1864 r.

d. obora, mur., 1887 r.,

e. magazyn, k. XIX w.

**ZESTAWIENIE STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WŁĄCZONYCH DO GMINNEJ
EWIDENCJI ZABYTKÓW**

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska AZP	Funkcja	Kultura archeologiczna - chronologia	Strefa
1	Będziechowo	AZP 6-31/129	Grodzisko	Wczesne Średniowiecze IX – poł. X wieku	W
2	Będziechowo	AZP 6-31/130	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
3	Będziechowo	AZP 6-31/131	Osada	Wczesne średniowiecze VII – poł. IX wieku	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
4	Będziechowo	AZP 6-31/132	Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
5	Będziechowo	AZP 6-31/133	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
6	Będziechowo	AZP 6-31/134	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze	
7	Będziechowo	AZP 6-31/135	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
8	Będziechowo	AZP 6-31/136	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
9	Będziechowo	AZP 6-31/137	Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Późne Średniowiecze - Nowożytność	
10	Będziechowo	AZP 6-31/138	Osada	Późne Średniowiecze	
11	Będziechowo	AZP 6-31/139	Osada	Kultura Łużycko – Pomorska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze VIII – poł. IX wieku	
			Osada	Późne Średniowiecze	
12	Będziechowo	AZP 6-31/140	Osada	Późne Średniowiecze - Nowożytność	
13	Będziechowo	AZP 6-31/141	Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Średniowiecze ?	

			Osada	Późne Średniowiecze ?	
14	Będziechowo	AZP 6-31/142	Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze - Nowożytność	
15	Będziechowo	AZP 6-31/143	Osada	Późne Średniowiecze	
16	Będziechowo	AZP 6-31/144	Osada	Kultura Łużycka	
17	Będziechowo	AZP 6-31/145	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.II
18	Będziechowo	AZP 6-31/146	Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
19	Będziechowo	AZP 6-31/147	Osada	Wczesne Średniowiecze	
20	Będziechowo	AZP 6-31/148	Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
21	Będziechowo	AZP 6-31/149	Cmentarzysko	Kultura Wielbarska	W.I
22	Będziechowo	AZP 6-31/150	Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Nowożytność	
23	Będziechowo	AZP 6-31/151	Osada	Kultura Wielbarska	W.II
24	Będziechowo	AZP 6-31/152	Osada	Wczesne Średniowiecze	
25	Będziechowo	AZP 6-31/153	Osada	Kultura Łużycka	W.III
26	Będziechowo	AZP 6-31/154	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
27	Będziechowo	AZP 6-31/155	Osada	Późne Średniowiecze - Nowożytność	
28	Będziechowo	AZP 6-31/156	Osada	Kultura Łużycko – Pomorska	W.III
29	Będziechowo	AZP 6-31/157	Osada lub cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.III
30	Będziechowo	AZP 6-31/158	Osada	Kultura Oksywsko - Wielbarska	W.III
31	Będziechowo	AZP 6-31/159	Osada	Późne Średniowiecze	

32	Będziechowo	AZP 6-31/160	Osada	Wczesne Średniowiecze X – XII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
33	Będziechowo	AZP 6-31/161	Osada	Kultura Łużycka	W.II
			Osada	Kultura Pomorska	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze	
34	Będziechowo	AZP 6-31/162	Osada	Kultura Pomorska ?	
			Osada	Późne Średniowiecze	
35	Będziechowo	AZP 6-31/163	Osada	Późne Średniowiecze	
36	Będziechowo	AZP 6-31/164	Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
37	Będziechowo	AZP 6-31/165	Osada	Kultura Łużycka	
38	Będziechowo	AZP 6-31/166	Osada	Późne Średniowiecze	
39	Cecenowo	AZP 5-34/31	Trzy łodzie dębaki – osada nadrzeczna?	Wczesne Średniowiecze?	W.III
40	Cecenowo	AZP 5-34/35	Osada	Mezolit-Neolit	W.I
			Osada	Kultura Wielbarska	
41	Cecenowo	AZP 5-34/38	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
42	Cecenowo	AZP 5-34/47	Cmentarzysko szkieletowe?	Chronologia nieokreślona	W.II
43	Cecenowo	AZP 5-34/50	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
44	Cecenowo	AZP 5-34/55	Osada	Wczesne Średniowiecze	W
			Osada	Neolit	
			Obozowisko	Mezolit	
			Osada	Kultura Łużycko – Pomorska	

45	Cecenowo	AZP 6-34/1	Osada	Kultura Łużycko – Pomorska	W.III
			Osada	Kultura Wielbarska	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
46	Choćmirowo	AZP 6-31/49	Osada	Wczesne Średniowiecze XII-XIII wiek	W.II
			Osada	Kultura Oksywsko – Wielbarska	
			Osada	Kultura Łużycko – Pomorska	
47	Choćmirowo	AZP 6-31/50	Osada	Wczesne Średniowiecze XII-XIII wiek	W.II
			Osada	Kultura Oksywsko – Wielbarska	
			Osada	Kultura Łużycko – Pomorska	
48	Choćmirowo	AZP 6-31/51	Osada	Wczesne Średniowiecze XII-XIII wiek	W.II
49	Choćmirowo	AZP 6-31/52	Osada	Wczesne Średniowiecze VII-XI wiek	W.II
			Osada	Późne Średniowiecze	
50	Choćmirowo	AZP 6-31/53	Osada	Kultura Łużycka	
51	Choćmirowo	AZP 6-31/54	Osada	Kultura Oksywsko – Wielbarska	W.III
52	Choćmirowo	AZP 6-31/55	Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze - Nowożytność	
53	Choćmirowo	AZP 6-31/56	Osada	Kultura Łużycka	
54	Choćmirowo	AZP 6-31/57	Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Chronologia nieokreślona	
55	Choćmirowo	AZP 6-31/58	Osada	Kultura Łużycka	W.III
56	Choćmirowo	AZP 6-31/59	Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Chronologia nieokreślona	
57	Choćmirowo	AZP 6-31/60	Osada	Kultura Łużycka	W.III

			Osada	Późne Średniowiecze	
58	Choćmirówko	AZP 6-31/61	Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Nowożytność	
			Osada	Chronologia nieokreślona	
59	Choćmirówko	AZP 6-31/62	Osada	Kultura Łużycka	W.III
60	Choćmirówko	AZP 6-31/63	Osada	Wczesne Średniowiecze?	
			Osada	Nowożytność	
61	Choćmirówko	AZP 6-31/64	Osada	Nowożytność	
62	Choćmirówko	AZP 6-31/65	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
63	Choćmirówko	AZP 6-31/66	Osada	Schyłek Neolitu	W.III
64	Choćmirówko	AZP 6-31/67	Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Nowożytność	
65	Choćmirówko	AZP 6-31/68	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
66	Choćmirówko	AZP 6-31/69	Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Późne Średniowiecze – Nowożytność	
67	Choćmirówko	AZP 6-31/70	Osada	Wczesne Średniowiecze?	
			Osada	Późne Średniowiecze – Nowożytność	
68	Choćmirówko	AZP 6-31/71	Osada	Kultura Oksywsko – Wielbarska	W.III
69	Ciemino	AZP 5-32/29	Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze – XIV wiek	
70	Ciemino	AZP 5-32/30	Osada	Schyłkowy Neolit	W.III

71	Ciemino	AZP 5-32/31	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Kultura Wielbarska	
			Osada	Późne Średniowiecze	
72	Ciemino	AZP 5-32/32	Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	W.III
73	Ciemino	AZP 5-32/33	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	
74	Ciemino	AZP 5-32/37	Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	W.III
75	Ciemino	AZP 5-33/17	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	
76	Ciemino	AZP 6-32/20	Osada	Wczesne Średniowiecze X – XII/XIII wiek	W.III
77	Ciemino	AZP 6-32/21	Osada	Wczesne Średniowiecze X – XII/XIII wiek	W.III
78	Ciemino	AZP 6-33/1	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
79	Ciemino	AZP 6-33/2	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
80	Dargoleza	AZP 6-33/48	Cmentarzysko kurhanowe	Kultura Łużycka V Epoka Brązu	W.I
81	Dargoleza	AZP 6-33/52	Osada	Mezolit-Neolit	W.III
82	Dargoleza	AZP 6-33/53	Osada	Mezolit-Neolit	W.III
83	Dargoleza	AZP 7-33/50	Osada	Wczesne Średniowiecze VI - VII wiek	W.II
84	Drzeżewo	AZP 6-31/167	Osada	Wczesne Średniowiecze	
85	Drzeżewo	AZP 6-31/168	Osada	Późne Średniowiecze	
86	Drzeżewo	AZP 7-31/43	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
87	Drzeżewo	AZP 7-31/44	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
88	Drzeżewo	AZP 7-31/54	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.II

89	Drzeżewo	AZP 7-31/55	Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	W.II
90	Drzeżewo	AZP 7-31/56	Osada	Kultura Pomorska	W.II
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
91	Drzeżewo	AZP 7-31/57	Osada	Schyłkowy Neolit	W.II
			Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
92	Drzeżewo	AZP 7-31/58	Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	W.II
93	Drzeżewo	AZP 7-31/59	Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	W.II
			Osada	Kultura Pomorska	
94	Główczyce	AZP 6-32/26	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze VII – VIII wiek	
			Osada	Późne Średniowiecze	
95	Główczyce	AZP 6-32/27	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
96	Główczyce	AZP 6-32/28	Osada	Wczesne Średniowiecze VI – VII wiek	W.III
97	Główczyce	AZP 6-32/29	Osada	Kultura Wielbarska	W
			Osada	Wczesne Średniowiecze XI – XII wiek	
98	Główczyce	AZP 6-32/30	Osada	Wczesne Średniowiecze XI – XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze XIII – XIV wiek	
99	Główczyce	AZP 6-32/33	Osada	Kultura Oksywska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze	
100	Główczyce	AZP 6-32/34	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	

101	Główczyce	AZP 6-32/35	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.II
			Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	
			Osada	Późne Średniowiecze	
102	Główczyce	AZP 6-32/36	Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze XIII + XIV wiek	
103	Główczyce	AZP 6-32/38	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	
			Osada	Późne Średniowiecze XIII – XIV wiek	
104	Główczyce	AZP 6-32/41	Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
105	Główczyce	AZP 6-32/47	Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
106	Główczyce	AZP 6-32/50	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
107	Główczyce	AZP 6-32/51	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
108	Główczyce	AZP 6-32/53	Osada	Późne Średniowiecze	W.III
109	Główczyce	AZP 6-32/54	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.II
110	Główczyce	AZP 6-32/65	Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
111	Główczyce – Warblino	AZP 6-32/68	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
112	Główczyce – Warblino	AZP 6-32/70	Skarb	Kultura Łużycka V Epoka Brązu	W.I
113	Gorzyno	AZP 6-33/50	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.II
114	Gorzyno	AZP 7-33/51	Osada	Wczesne Średniowiecze XI – XII wiek	W.III

115	Gorzyno	AZP 7-33/52	Osada	Mezolit – Neolit	W.III
116	Gorzyno	AZP 7-33/53	Cmentarzysko	Kultura Wielbarska	W.III
117	Gorzyno	AZP 7-33/54	Osada	Wczesne Średniowiecze XI – XIII wiek	W.III
118	Izbica	AZP 5-32/1	Osada	Kultura Łużycka	W.III
119	Izbica	AZP 5-33/1	Osada	Późne Średniowiecze	W.III
120	Izbica	AZP 5-33/2	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.II
121	Izbica	AZP 5-33/3	Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze XIV wiek	
122	Izbica	AZP 5-33/4	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
123	Izbica	AZP 5-33/5	Osada	Późne Średniowiecze	W.III
124	Izbica	AZP 5-33/6	Osada	Późne Średniowiecze	W.III
125	Izbica	AZP 5-33/7	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
126	Izbica	AZP 5-33/8	Osada	Schyłkowy Neolit	W.III
127	Izbica	AZP 5-33/9	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
128	Izbica	AZP 5-33/12	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
129	Izbica	AZP 5-33/15	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
130	Izbica	AZP 5-33/16	Znalezisko luźne – wisiorek bursztynowy	Okres wpływów rzymskich (?)	W.III
131	Kłęcino	AZP 6-32/77	Osada	Wczesne Średniowiecze IX wiek	W.III
132	Kłęcino	AZP 6-32/80	Osada	Kultura Wielbarska	W.II

			Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII wiek	
			Osada	Późne Średniowiecze	
133	Klęcino	AZP 6-32/81	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze	
134	Klęcino	AZP 6-32/82	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
135	Klęcino	AZP 6-32/91	Osada	Schyłkowy Neolit	W.III
136	Poblócie	AZP 6-33/19	Osada	Mezolit-Neolit	W.I
			Osada	Schyłkowy Neolit	
			Osada	Kultura Łużycka	
137	Poblócie	AZP 5-33/21	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
138	Poblócie	AZP 5-33/23	Obozowisko	Neolit	W.III
			Osada	Kultura Łużycka	
139	Poblócie	AZP 5-33/25	Osada	Wczesne Średniowiecze XI-XIII wiek	W.III
140	Poblócie	AZP 5-33/26	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze XII-XIII wiek	
141	Poblócie	AZP 5-33/27	Osada	Wczesne Średniowiecze XI-XIII wiek	W.III
142	Poblócie	AZP 5-33/28	Osada	Kultura Łużycka	W.III
143	Poblócie	AZP 5-33/30	Osada	Kultura Łużycka	W.III
144	Poblócie	AZP 5-33/31	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Kultura Wielbarska	
145	Poblócie	AZP 5-33/33	Osada	Kultura Łużycka	W.III

146	Poblócie	AZP 6-33/16	Osada	Wczesne Średniowiecze XI-XIII wiek	W.III
147	Poblócie	AZP 6-33/17	Osada	Kultura Ceramiki Sznurowej	W.III
148	Poblócie	AZP 6-33/20	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
149	Poblócie	AZP 6-33/23	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
150	Poblócie	AZP 6-33/29	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
			Osada	Kultura Wielbarska	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
151	Poblócie	AZP 6-33/30	Osada	Wczesne Średniowiecze XI-XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze XIII-XIV wiek	
152	Podole Wielkie	AZP 6-33/56	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
153	Podole Wielkie	AZP 6-34/16	Osada	Kultura Łużycka	W.III
154	Podole Wielkie	AZP 6-34/18	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
155	Podole Wielkie	AZP 6-34/19	Osada	Neolit	W.II
156	Podole Wielkie	AZP 6-34/23	Cmentarzysko Kurhanowe	Kultura nieokreślona	W.I
157	Podole Wielkie	AZP 7-33/13	Osada	Mezolit-Neolit	W.III
158	Podole Wielkie	AZP 7-33/15	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
159	Podole Wielkie	AZP 7-33/16	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
160	Podole Wielkie	AZP 7-33/18	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
161	Podole Wielkie	AZP 7-33/19	Osada	Wczesne średniowiecze	W.III
162	Podole Wielkie	AZP 7-33/20	Osada	Mezolit-Neolit	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze XI-XIII wiek	
163	Podole Wielkie	AZP 7-33/24	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
164	Podole Wielkie	AZP 7-33/25	Osada	Wczesne Średniowiecze VIII/IX-X wiek	W.I

165	Podole Wielkie	AZP 7-33/26	Grodzisko	Wczesne Średniowiecze VIII/IX-X wiek	W.I
166	Podole Wielkie	AZP 7-33/47	Cmentarzysko	Wczesne Średniowiecze 1 poł. VI wieku	W.I
167	Podole Wielkie	AZP 7-34/1	Znalezisko luźne – sztylet brązowy	Wczesna Epoka Brązu	W.III
168	Przebędowo	AZP 6-33/44	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.II
169	Równo	AZP 5-32/6	Skarb	Kultura Łużycka	W.III
170	Równo	AZP 5-32/7	Osada	Kultura Łużycka	W.III
171	Równo	AZP 5-32/8	Grodzisko	Kultura Łużycka	W
			Grodzisko	Wczesne Średniowiecze	
172	Równo	AZP 5-32/9	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.I
173	Równo	AZP 5-32/10	Osada	Kultura Łużycka	W
			Osada	Wczesne Średniowiecze (faza E – F)	
174	Równo	AZP 5-32/11	Osada	Kultura Łużycka	W.III
175	Równo	AZP 5-32/12	Osada	Kultura Łużycka	W.III
176	Równo	AZP 5-32/13	Osada	Kultura Łużycka	W.II
177	Równo	AZP 6-32/3	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
178	Równo	AZP 6-32/4	Osada	Wczesne Średniowiecze X-XII wiek	W.III
179	Równo	AZP 6-32/5	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
180	Równo	AZP 6-32/6	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
181	Równo	AZP 6-32/7	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
182	Równo	AZP 6-32/9	Osada	Wczesne Średniowiecze XII-XIII wiek	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
183	Równo	AZP 6-32/10	Cmentarzysko	Kultura Oksywska	W.I
184	Równo	AZP 6-32/12	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III

185	Równo	AZP 6-32/14	Cmentarzysko kurhanowe	Wczesne Średniowiecze XI-XII wiek	W
186	Równo	AZP 6-32/16	Osada	Neolit	W.III
			Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	
187	Równo	AZP 6-32/71	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
188	Równo/Skórzyno	AZP 5-32/14	Osada	Schyłkowy Neolit	W.III
			Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Kultura Wielbarska	
189	Rumsko	AZP 6-31/169	Osada	Późne Średniowiecze ?	
190	Rumsko	AZP 6-32/73	Cmentarzysko	Kultura Wielbarska	W.I
			Osada	Kultura Wielbarska	
			Osada	Wczesne Średniowiecze (faza D – E)	
191	Rumsko	AZP 6-32/74	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
192	Rumsko	AZP 6-32/76	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
193	Rzuszcze	AZP 6-33/3	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze	
194	Rzuszcze	AZP 6-33/4	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
195	Rzuszcze	AZP 6-33/7	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
196	Rzuszcze	AZP 6-33/10	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
197	Rzuszcze	AZP 6-33/11	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
198	Siodłonie	AZP 6-32/92	Osada	Kultura Pucharów Lejkowatych	W.III

			Osada	Wczesne Średniowiecze (faza A – B)	
199	Siodłonie	AZP 6-32/94	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
200	Siodłonie	AZP 6-32/95	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
201	Siodłonie	AZP 6-32/96	Osada	Kultura Wielbarska	W.II
			Osada	Wczesne Średniowiecze XII-XIII wiek	
			Osada	Późne Średniowiecze	
202	Siodłonie	AZP 6-32/97	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
203	Siodłonie	AZP 6-32/98	Grodzisko	Kultura Łużycka	W
			Grodzisko	Wczesne Średniowiecze VIII - poł. IX wieku	
204	Siodłonie	AZP 6-32/99	Grodzisko	Wczesne Średniowiecze IX – poł. XII wieku	W
205	Siodłonie	AZP 6-32/100	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
206	Siodłonie	AZP 6-32/101	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
207	Siodłonie	AZP 6-32/102	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
208	Siodłonie	AZP 6-32/103	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze	
209	Siodłonie	AZP 6-32/104	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.II
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
210	Siodłonie	AZP 6-32/106	Osada	Kultura Pucharów Lejkowatych	W.II
			Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	

211	Siodłonie	AZP 6-32/107	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
212	Siodłonie	AZP 7-32/3	Osada	Kultura Łużycka	W.III
213	Siodłonie	AZP 7-32/5	Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
214	Siodłonie	AZP 7-32/8	Osada	Wczesna Epoka Brązu	W.III
			Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	
215	Siodłonie	AZP 7-32/14	Cmentarzysko megalityczne	Neolit?	W.I
216	Skórzyno	AZP 5-32/15	Osada	Schyłkowy Neolit	W.I
			Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Wczesne Średniowiecze (faza A – B)	
217	Skórzyno	AZP 5-32/16	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
218	Skórzyno	AZP 5-32/17	Osada	Schyłkowy Neolit	W.III
			Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Kultura Wielbarska	
219	Skórzyno	AZP 5-32/18	Osada	Kultura Ceramiki Sznurowej	W.III
220	Skórzyno	AZP 5-32/20	Osada	Kultura Amfor Kulistych	W.III
221	Skórzyno	AZP 5-32/22	Osada	Kultura Ceramiki Sznurowej	W.III
222	Skórzyno	AZP 5-32/26	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
223	Skórzyno	AZP 6-32/18	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze XII-XIII wiek	
			Osada	Późne Średniowiecze	
224	Skórzyno	AZP 6-32/19	Osada	Schyłkowy Neolit	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze XII-XIII wiek	

225	Skórzyno/Cieminio	AZP 5-32/28	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
226	Stowięcino	AZP 7-33/5	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
227	Stowięcino	AZP 7-33/6	Osada	Mezolit-Neolit	W.III
228	Stowięcino	AZP 7-33/7	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
229	Stowięcino	AZP 7-33/8	Osada	Wczesne średniowiecze	W.III
230	Szczyrkowice	AZP 7-32/48	Cmentarzysko	Kultura Łużycka	W.I
231	Warblino	AZP 6-32/115	Cmentarzysko	Kultura Łużycka	W.I
232	Warblino	AZP 6-32/116	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
233	Wielka Wieś	AZP 7-32/15	Osada	Schyłkowy Neolit	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
234	Wielka Wieś	AZP 7-32/17	Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	W.II
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
235	Wielka Wieś	AZP 7-32/19	Osada	Schyłkowy Neolit	W.II
			Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
236	Wielka Wieś	AZP 7-32/21	Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	W.III
237	Wielka Wieś	AZP 7-32/22	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
238	Wolinia	AZP 6-33/46	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
239	Wolinia	AZP 6-34/22	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
240	Wykosowo	AZP 6-33/31	Osada	Kultura Łużycka	W
			Osada	Późne Średniowiecze	

241	Wykosowo	AZP 6-33/33	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.III
242	Wykosowo	AZP 6-33/34	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
			Osada	Późne Średniowiecze	
243	Wykosowo	AZP 6-33/35	Osada	Kultura Łużycko-Pomorska	W.II
			Osada	Kultura Wielbarska	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
244	Wykosowo	AZP 6-33/36	Osada	Wczesne Średniowiecze XI-XIII wiek	W.III
245	Wykosowo	AZP 6-33/39	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.II
			Osada	Późne Średniowiecze	
246	Zgojewo	AZP 7-31/15	Cmentarzysko kurhanowe	Kultura Łużycka – V epoka Brązu	W.I
247	Zgojewo	AZP 7-31/27	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
			Grobowiec megalityczny	Neolit?	
248	Zgojewo	AZP 7-31/31	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.II
249	Zgojewo	AZP 7-31/32	Osada	Schyłkowy Neolit	W.III
250	Żelkowo	AZP 6-30/120	Osada	Kultura Pomorska	W.III
251	Żelkowo	AZP 6-30/122	Osada	Schyłkowy Neolit	W.III
			Osada	Kultura Pomorska	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
252	Żelkowo	AZP 6-30/123	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
253	Żelkowo	AZP 6-30/124	Osada	Kultura Łużycka	W.II
			Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	
254	Żelkowo	AZP 6-30/125	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	

255	Żelkowo	AZP 6-30/126	Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	W.III
256	Żelkowo	AZP 6-30/129	Osada	Kultura Pomorska	W.II
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
257	Żelkowo	AZP 6-30/130	Osada	Kultura Oksywska (Wielbarska)	W.III
258	Żelkowo	AZP 6-30/131	Osada	Kultura Pomorska	W.II
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
259	Żelkowo	AZP 6-31/29	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
260	Żelkowo	AZP 6-31/30	Osada	Kultura Łużycka	W.III
261	Żelkowo	AZP 6-31/31	Osada	Kultura Wielbarska	W.III
			Osada	Kultura Oksywska	
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze	
262	Żelkowo	AZP 6-31/32	Skarb	Kultura Łużycka	
263	Żelkowo	AZP 6-31/33	Osada	Kultura Łużycka	W.III
264	Żelkowo	AZP 6-31/34	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
265	Żelkowo	AZP 6-31/35	Osada	Późne Średniowiecze - Nowożytność	
			Osada	Chronologia nieokreślona	
266	Żelkowo	AZP 6-31/36	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
267	Żelkowo	AZP 6-31/37	Osada	Kultura Łużycka	
			Osada	Późne Średniowiecze - Nowożytność	
			Osada	Chronologia nieokreślona	
268	Żelkowo	AZP 6-31/38	Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze	

269	Żelkowo	AZP 6-31/39	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
270	Żelkowo	AZP 6-31/40	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.I
271	Żelkowo	AZP 6-31/41	Osada	Późne Średniowiecze?	
272	Żelkowo	AZP 6-31/42	Osada	Kultura Pomorska	
			Osada	Nowożytność	
273	Żelkowo	AZP 6-31/43	Osada	Kultura Łużycka	
274	Żelkowo	AZP 6-31/44	Osada	Kultura Łużycka	W.III
			Osada	Wczesne Średniowiecze	
275	Żelkowo	AZP 6-31/45	Cmentarzysko lub Osada	Kultura Pomorska	W.I
			Osada	Wczesne Średniowiecze VII-X wiek	
276	Żelkowo	AZP 6-31/46	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.I
			Skarb	Kultura Łużycka V epoka Brązu	
277	Żelkowo	AZP 6-31/47	Osada	Późne Średniowiecze	
278	Żelkowo	AZP 6-31/48	Osada	Wczesne Średniowiecze	
			Osada	Późne Średniowiecze	
279	Żelkowo	AZP 6-31/171	Siekierka kamienna	Neolit	
280	Żelkowo	AZP 7-31/3	Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	W.II
281	Żoruchowo	AZP 6-30/136	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
282	Żoruchowo	AZP 7-30/45	Grodzisko Wyżynne	Kultura Łużycka	W
			Grodzisko Wyżynne	Kultura Pomorska	
			Grodzisko Wyżynne	Wczesne Średniowiecze	
283	Żoruchowo	AZP 7-30/46	Cmentarzysko kurhanowe	Kultura Łużycka – V epoka Brązu	W.I
284	Żoruchowo	AZP 7-30/47	Cmentarzysko	Wczesne Średniowiecze	W.III

285	Żoruchowo	AZP 7-30/48	Osada	Wczesne Średniowiecze	W.III
286	Żoruchowo	AZP 7-30/50	Cmentarzysko	Kultura Pomorska	W.III
287	Żoruchowo	AZP 7-30/53	Cmentarzysko	Kultura Wielbarska	W.III
288	Żoruchowo	AZP 7-31/5	Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	W.II
289	Żoruchowo	AZP 7-31/6	Osada	Kultura Łużycka	W.II
			Osada	Kultura Oksywsko-Wielbarska	
290	Żoruchowo	AZP 7-31/11	Cmentarzysko kurhanowe	Kultura nieokreślona	W.I
291	Żoruchowo	AZP 7-31/14	Cmentarzysko kurhanowe	Kultura nieokreślona	W.I